

КИРИЛЕНКО В.Г.

ПСИХОЛОГІЯ РОЗВИТКУ

Київ

Видавничий центр КНЛУ

2026

УДК 159.923 (072)
К 43

Укладач: Кириленко В.Г., доцент кафедри психології КНЛУ

Друкується за рішенням вченої ради Київського національного лінгвістичного університету (протокол № 13 від «29» червня 2026 року)

Рецензенти:

ПИСАНКО Марія	кандидат педагогічних наук, доцент, декан філологічного факультету освітніх технологій, Київський національний лінгвістичний університет
ФЕДЬКО Світлана	кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, Київський національний лінгвістичний університет
ПОДЖИНСЬКА Ольга	кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
РОЗКА Анастасія	Директор інклюзивно-ресурсного центру №5 Оболонського району міста Києва

Кириленко, В.Г.

К 43 Психологія розвитку. Практикум: навчальний посібник для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності А4 Середня освіта. Київ. Видавничий центр КНЛУ, 2026. 58 с

ISBN 978-966-638-456-3 (Online)

Навчальний посібник з дисципліни «Психологія розвитку» представлено у вигляді практикуму та призначено для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня неспсихологічних спеціальностей, який може слугувати основою для засвоєння програми курсу та сформувати загальне уявлення про особливості розвитку особистості в різні періоди зрілості як в нормі, так і у відхиленнях від нормотипового розвитку. Увага здобувачів акцентується на основних проблемах розвитку особистості в умовах сучасності. Особлива увага приділяється проблемі аномального розвитку особистості в дорослому віці.

В посібнику представлена тематика і короткий виклад лекційного матеріалу, тематика та перелік питань до семінарсько-практичних занять, практичні завдання та методичні рекомендації до їх виконання.

Матеріал посібника викладено з урахуванням специфіки професійної підготовки здобувачів вищої освіти майбутніх педагогів та буде корисний у підготовці до практичної діяльності вчителів.

Рисунок на титульній сторінці за посиланням: <https://surl.li/fojatk>

ISBN 978-966-638-456-3 (Online)

© Кириленко В.Г., 2026
© Видавничий центр КНЛУ, 2026

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ВИКЛАДАЧА

ПІБ	Кириленко Валентина Граціянівна
Науковий ступінь	кандидат психологічних наук
Посада	доцент кафедри психології
місце роботи	КНЛУ, кафедра психології
адреса кафедри	Київ, Велика Васильківська, 73, КНЛУ, 1 корпус, 901 ауд.
контакти	роб.тел. (044) 287-14-25
E-mail	valentyna.kyrylenko@knl.u.edu.ua

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

кількість кредитів	3
загальна кількість годин	90
	серед них: лекційних -14 семінарських - 16 самостійна позааудиторна робота - 60
мова викладання	українська
консультації	за окремим погодженням зі здобувачем освіти
формат консультації	наживо та дистанційно на корпоративній платформі Microsoft Teams

ЗМІСТ

Анотація	4
Політика курсу	6
Освітні технології	8
Вивчення курсу студентами з особливими освітніми потребами та з обмеженими можливостями здоров'я	13
Тематика курсу	14
Начальний контент	
<i>ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. Наукові концепції. Динаміка психічного розвитку особистості</i>	
Лекція 1. Теоретичний аналіз наукових парадигм в психології розвитку особистості	15
Семінарсько практичне заняття 1	
Лекція 2. Особливості, показники та зміст нормативного розвитку особистості на різних вікових етапах	24
Семінарсько- практичне заняття 2	25
Лекція 3-4 Розвиток особистості в дорослому віці як суб'єкта освіти	29
Семінарсько- практичне заняття 3-4	31
<i>ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ II. Психологія аномального розвитку особистості</i>	
Лекція 5-6. Питання психічної норми та ненормативний розвиток особистості	32
Семінарсько- практичне заняття 5-6	35
Лекція 7. Причини аномального розвитку. Навчання осіб з ненормативним розвитком	36
Семінарсько- практичне заняття 7	38
Система оцінювання та вимоги до засвоєння знань	40
Питання до заліку	48
Навчально-методичні матеріали	50

АНОТАЦІЯ

Вивчення розвитку особистості, особливо в період зрілості, давно цікавило дослідників різних наукових напрямів, а саме питання елементів й систем, з яких вона складається та які взаємодіють між собою як єдине ціле. Такий системно-синергетичний підхід і дозволяє вивчити розвиток особистості, її формування та самореалізацію на етапах зрілості.

Курс «Психологія розвитку» є основною дисципліною (ОК 3) в системі підготовки здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня галузі знань А Освіта спеціальності А4 Середня освіта. Включає в себе один організаційний модуль та два змістовних модулі.

Передумовами вивчення курсу «Психологія розвитку» є оволодіння на другому (магістерському) рівні спеціальними компетентностями, які сформовані в результаті вивчення основних курсів в попередні роки навчання.

Навчальна дисципліна «Психологія розвитку» займає одне з провідних місць в системі фахової підготовки здобувача вищої освіти зі спеціальності А4 Середня освіта і сприяє формуванню практико-методологічного базису професійного світогляду та діяльності фахівця. Ця навчальна дисципліна увібрала в себе передові погляди в галузі вікової психології, психології провідної діяльності, психології особистісного розвитку тощо. Вона інтегрує у практику різні методи психологічного, соціального і педагогічного впливу на розвиток особистості в нормі та в ситуації анормальності.

Практичні заняття з даного курсу дають студентам можливість отримувати знання з різних галузей, які стосуються практичної та теоретичної психології. Участь у практичних і тренувальних вправах допоможе отримати цінний практичний досвід, набути практичних навичок здійснення розвивального впливу на особистість. Все це покликане сприяти підвищенню рівня професійної допомоги студентів, розширенню їхнього наукового і практичного світогляду.

Курс знайомить студентів з особливостями розвитку особистості на різних вікових етапах в нормі та в ситуації анормальності. В зміст курсу також входять вправи і завдання, які допоможуть студенту розвинути власні навички саморозвитку.

У першому розглядаються теоретико-практичні аспекти нормативного психологічного розвитку особистості в онтогенезі.

У другому змістовому модулі розкриваються основи порушення нормативного психічного розвитку особистості.

Курс складається з двох змістових модулів, які включають в себе 7 основних тем. Вивчення змістових модулів завершується заліком.

Навчальна дисципліна «Психологія розвитку» є складовою професійної підготовки студентів, що спеціалізуються в галузі педагогіки.

Головна мета курсу полягає у формуванні у майбутніх педагогів наукових уявлень про особливості й закономірності психічного розвитку і формування особистості відповідно до вікової норми в онтогенезі, аналізу й розуміння складних форм психічної реальності нормативного та ненормативного розвитку на різних вікових етапах.

Завдання:

- сформулювати уявлення про механізми, закономірності нормального психічного розвитку на різних вікових етапах;
- розкрити специфіку педагогічної діяльності на різних вікових етапах розвитку особистості;
- сформулювати здатність використовувати знання специфіки психічного розвитку особистості на різних вікових етапах у практичних сферах професійної діяльності;
- стимулювати творчого самовираження здобувачів вищої освіти.

Вивчення навчальної дисципліни «Психологія розвитку» спрямовано на формування таких компетентностей:

Інтегральна компетентність: Здатність розв'язувати складні завдання і проблеми в галузі методики навчання французької мови, другої іноземної мови та зарубіжної літератури в процесі професійної діяльності та навчання, що передбачає проведення досліджень та використання сучасних освітніх концепцій, інноваційних методів і технологій навчання.

Загальні компетентності: Здатність діяти відповідально і свідомо на засадах поваги до прав і свобод людини та громадянина; реалізовувати свої права і обов'язки; усвідомлювати цінності громадянського суспільства та необхідність його сталого розвитку (громадянська компетентність); здатність до міжособистісної взаємодії, роботи в команді, спілкування з представниками інших професійних груп різного рівня (соціальна компетентність); здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово; виявляти повагу та цінувати українську національну культуру, багатоманітність і мультикультурність у суспільстві; здатність до вираження національної культурної ідентичності, творчого самовираження (культурна компетентність); здатність до прийняття ефективних рішень у професійній діяльності та відповідального ставлення до обов'язків, мотивування людей до досягнення спільної мети (лідерська компетентність); здатність до критичного мислення, генерування нових ідей (креативність), виявлення та розв'язання проблем; ініціативності та підприємливості (підприємницька компетентність); здатність здійснювати дослідницьку діяльність з дотриманням принципів академічної доброчесності з метою отримання нових знань шляхом застосування методів наукового пізнання, творчого підходу до постановки цілей, планування, прийняття рішень, аналізу та оцінки результатів дослідницької діяльності (дослідницька компетентність); здатність до постійного особистісного і професійного вдосконалення і розвитку, до навчання впродовж усього життя.

Фахові компетентності: здатність дотримуватися сучасних норм української, французької і другої іноземної мови в усному та писемному спілкуванні з урахуванням комунікативної ситуації та відповідно до етичних і моральних норм, прийнятих в соціумах; здатність здійснювати інтегроване навчання; формувати та розвивати в учнів ключові компетентності та вміння, спільні для всіх компетентностей; розвивати в учнів критичне мислення та формувати ціннісні ставлення; здатність добирати й використовувати сучасні та ефективні методики, методи, технології та засоби навчання, виховання й розвитку учнів з урахуванням індивідуальних особливостей учнів; оцінювати та здійснювати моніторинг результатів навчання учнів на засадах компетентнісного підходу; здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, здійснювати пошук і критично оцінювати інформацію, оперувати нею у професійній і науково-дослідницькій діяльності; здатність ефективно використовувати наявні та створювати (за потреби) нові електронні (цифрові) освітні ресурси й застосовувати цифрові технології в освітньому процесі; здатність визначати і враховувати в освітньому процесі вікові та інші індивідуальні особливості учнів; використовувати стратегії роботи, які сприяють розвитку позитивної самооцінки та я-ідентичності учнів; формувати спільноту учнів, у якій кожен відчуває себе її частиною; здатність формувати мотивацію учнів та організовувати їхню пізнавальну діяльність; здатність усвідомлювати власний емоційний стан і керувати ним; конструктивно та безпечно взаємодіяти з учасниками освітнього процесу; усвідомлювати і поцінювати взаємозалежність людей у глобальному світі, урахуовуючи культурні та особистісні відмінності усіх учасників освітнього процесу; здатність створювати умови, що забезпечують функціонування інклюзивного освітнього середовища з урахуванням індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів кожного учня в освітньому процесі, а також надавати педагогічну підтримку учням з особливими освітніми потребами; здатність застосовувати наукові методи пізнання в освітньому процесі та інтегрувати інновації у власну педагогічну діяльність; застосовувати різноманітні підходи до розв'язання проблем у професійній діяльності; здатність визначати умови та ресурси професійного розвитку впродовж життя; взаємодіяти з іншими вчителями на засадах партнерства та підтримки (у рамках наставництва, керівництва тощо); здатність здійснювати моніторинг власної педагогічної діяльності й визначати індивідуальні професійні потреби.

ПОЛІТИКА КУРСУ

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВИКЛАДАЧА

- забезпечити викладання навчальної дисципліни згідно робочого плану;
- дотримуватися норм педагогічної етики, з повагою ставитися до особистості здобувачів;
- оцінювати навчальні досягнення здобувачів з опорою на визначені критерії для відповідних видів навчальної діяльності;
- надавати відповіді на питання студентів щодо змісту курсу та організації навчання;
- залишатися доступним для комунікації у визначений у силабусі спосіб.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СТУДЕНТА

- виконати навчальну програму курсу в повному обсязі;
- дотримуватися у спілкуванні норм ділової етики, з повагою ставитися до інших здобувачів і викладача;
- дотримуватися вимог політики курсу, що відвідування аудиторних зазначені нижче.

КОМУНІКАЦІЯ З ВИКЛАДАЧЕМ

Для оперативної комунікації з викладачем щодо змістовних та організаційних питань з курсу рекомендується користуватись **чатом в системі Teams**. Використання інших засобів комунікації (корпоративна електронна пошта; соціальні мережі Telegram, Viber, що прив'язані до особистого номеру телефону викладача) допускається, але відповідь може бути надана з затримкою.

Перед тим, як надсилати викладачу питання, рекомендується перевірити чи не міститься відповідь на питання в тексті силабусу або серед матеріалів курсу (наприклад, у відповідній команді курсу в системі Teams або на платформі Moodle); звернутися з питанням до одногрупників, які можуть знати необхідну інформацію.

ВІДВІДУВАННЯ І ПРОПУСКИ АУДИТОРНИХ ЗАНЯТЬ

Відвідування здобувачами освіти лекційних і семінарських занять є обов'язковою умовою успішного проходження навчальної дисципліни.

Відсутність (з поважної та неповажної причини) на лекційному або семінарському занятті не звільняє від навчальної відповідальності і має бути відпрацьована під час консультаційних годин. Для відпрацювання здобувач освіти має бути готовий до обговорення з викладачем питань пропущеного заняття у формі співбесіди. Здобувач також може отримати індивідуальне письмове завдання з питань пропущеного заняття.

ПЛАГІАТ, АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ

Дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти передбачає:

- самостійне виконання всіх видів навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю;
- посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;
- надання достовірної інформації про результати власної наукової і творчої діяльності.

Особливу увагу слід приділити перевірці роботи на академічний плагіат. Зробити це можна на безкоштовних Інтернет-ресурсах за адресою:

StrikePlagiarism.com – антиплагіатна інтернет-система, яка автоматично перевіряє оригінальність тексту. У системи простий і зручний для користування інтерфейс. Документи можна завантажувати

в систему в багатьох популярних форматах (DOC, ODT, TXT, PDF), відсутні обмеження на обсяг документу. Текст порівнюється з ресурсами інтернету та базою даних системи.

PlagiarismCheck

10 сервісів для перевірки англomовних першоджерел на плагіат

1. <http://www.plagtracker.com/>
2. <http://www.scanmyessay.com/>
3. <http://www.plagscan.com/seesources/analyse.php>
4. <http://plagiarismdetector.net/>
5. <http://sourceforge.net/projects/antiplagiarismc/>
6. <http://www.duplichecker.com/>
7. <http://www.paperrater.com/>
8. <http://plagiarisma.net/>
9. <http://www.plagiarismchecker.com/help-teachers.php>
10. <http://www.plagium.com/>

Базові підручники

Руслан Кацавець (2024) Психологія розвитку особистості. *Навчальний посібник*. Київ: Алерта.

Москалець В. П. (2018) Психологія особистості: *навчальний посібник*. Київ: Центр учбової літератури

ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ, ВИДИ ЗАНЯТЬ

У процесі викладання дисципліни використовуються педагогічні технології, виходячи з аналізу їх ефективності: читання лекцій-візуалізацій, обговорення проблемних питань (семінари, регламентовані дискусії, круглі столи), заняття-конференції, ділові та рольові навчальні ігри, виконання навчально-дослідних завдань.

- **Лекції** (засвоєння теоретичних основ вікової психології, підходів до вікового розвитку та закономірностей розвитку психіки та особистісного розвитку на кожному віковому етапі, основних вікових криз розвитку людини). При читанні лекцій використовуються методи проблемного навчання, лекції-презентації, технології позиційного навчання.

Проблемне навчання як форма активного навчання передбачає стимулювання пошукової активності студента та особливу організацію діяльності викладача. Структурними одиницями проблемного навчання є проблемне питання, проблемна задача та проблемна ситуація. Проблемна лекція – це постановка наукової проблеми та організація спільного зі студентами пошуку шляхів, засобів та методів вирішення.

Технологія позиційного навчання (Н.Є. Веракса). Ця технологія орієнтована на розвиток суб'єкт-суб'єктних відносин в освітньому процесі. Студенти, розподілившись на групи по 4-5 осіб, вибирають певну позицію, з точки зору якої будуть обговорювати навчальне питання.

Позиції: «Тези», «Поняття», «Схема», «Апологет», «Опозиція», «Асоціація», «Мистецтво». Кожній групі надається можливість представити запропоноване питання з вказаної позиції. Так, група «Тези» представляє основні тези (твердження, які потребують доказу), група «Поняття» формулює основні поняття проблеми, «Схема» зображує в схематичному вигляді зміст проблеми. Групи «Апологет» та «Опозиція» представляють відповідно думку згоди чи незгоди з автором проблеми, аргументуючи свої позиції з точки зору власного досвіду, наукових даних, тощо. «Асоціація» та «Мистецтво» - ці групи образного відображення тексту. Їх виступ має містити асоціативні уявлення (нераціональні образи) та трактовку тексту видами мистецтва (музика, поезія, малюнок, чи театралізована вистава). При виступі виходять всі члени групи, решта учасників задають питання, уточнюють, виражають власну думку з приводу змісту групових позицій. У разі більшої кількості студентів в мікрогрупах, ніж ролей доцільно введення інших груп-позицій: «Експерти», «Питання», «Метод», «Експеримент» та інші. Метод позиційного навчання допоможе студентам краще засвоїти вивчений матеріал, втягнутись в активне обговорення питання, яке викликало труднощі у процесі підготовки.

Мультимедійні технології (ММТ) можливе використання як на лекційних, так і на семінарсько-практичних заняттях. На лекції використовуються тематичні презентації, фрагменти відеозапису лекцій інших викладачів та фрагменти занять студентів-магістрантів проведених під час практики.

- **Семінарсько-практичні заняття** (обговорення різних аспектів вікових періодів розвитку та результатів сучасних наукових досліджень особливостей різних вікових періодів, зв'язок теоретичних основ з спостереженням в природних умовах чи художніх творах, практичні заняття з вивчення методів дослідження у віковій психології) проводяться у складі учбових груп. В процесі обговорення семінарських питань застосовуються когнітивні методи порівняння, аналізу, класифікації, прогнозування, метод роботи з текстами; креативні методи: метод мозкового штурму, метод самоорганізації, аналіз конкретних ситуацій, рішення психологічних завдань, ділові ігри. Основним завданням семінарських занять є поглиблення теоретичних знань, отримання та удосконалення практичних навичок та умінь. Тематика семінарських занять передбачає перелік питання для обговорення, список літератури для конспектування, тематику рефератів та список літератури. Зміст практичних робіт включає конкретні методики, які студенти мають опрацювати на обраній групі досліджуваних.

Основним завданням семінарських занять є поглиблення теоретичних знань, отримання та удосконалення практичних навичок та умінь. Тематика семінарських занять передбачає перелік

питання для обговорення, список літератури для конспектування, тематику рефератів та список літератури. Зміст практичних робіт включає конкретні методики, які студенти мають опрацювати на обраній групі досліджуваних.

- **Самостійна робота** (за її результатами подаються письмові роботи, практичні роботи, есе) за обраними темами та рівнями. Всі матеріали з курсу, які передбачені для самостійного опрацювання (підготовка до семінарських занять, лабораторні роботи, словники, написання есе, підбір публікацій, які відображають особливості розвитку людини в різні періоди життя) студент оформлює в папку-портфоліо та представляє двічі викладачеві: для поточної перевірки під час обговорення та напередодні екзамену для підсумкової перевірки.

Самостійна робота студентів передбачає здійснення:

- самостійної підготовки до семінарських занять за вказаною до теми літературою та конспектування наукових джерел; виконання творчих завдань (схеми, таблиці, план роботи, словник термінів, бібліографія, реферат, наукові повідомлення.)
- самостійне вивчення окремих питань з теми лекції з письмовим звітом в портфоліо;
- самостійне проведення психологічного дослідження та виконання індивідуальної навчально-дослідницької роботи з обговоренням результатів на семінарському занятті та з представленням індивідуальних звітів за підсумками роботи;
- самостійну підготовку та захист наукового повідомлення чи статті. Тематику для доповідей обираються студентами самостійно. План і зміст презентації обговорюється з викладачем. Обсяг роботи 7-9 друкованих сторінок.

Безпосередня організація самостійної роботи студентів здійснюється у два етапи: перший етап – це період початкової організації студентів, другий етап – період самоорганізації, який передбачає створення особливого режиму навчальної праці, використання раціональних прийомів роботи. Для цього студент має знати правила раціональної організації розумової праці.

У процесі засвоєння змісту курсу формуються вимоги до рівня володіння студентами знаннями, уміннями та навичками, які узагальнюються у вигляді екзамену, до якого складено орієнтовні завдання - зразки тестових завдань, матеріали для розв'язання психолого-педагогічних ситуацій тощо.

Самостійна навчальна робота

Для успішного засвоєння навчального матеріалу з курсу протягом семестру студенту необхідно виконати ряд теоретичних та практичних завдань, поданої до кожної теми, тобто самостійно опрацювати подані в посібнику завдання, які спрямовані на з'ясування глибини розуміння і ступеня засвоєння студентами теоретичного матеріалу, психологічних термінів і понять; завдання дослідницького характеру; психологічні задачі, розв'язування яких потребує психологічного мислення.

Самостійна робота полягає у систематизації знань, формуванні цілісного, системного бачення проблем корекційної роботи; узагальненні знань, форм і методів роботи відповідно до їх логіко-змістовного викладення в процесі навчального курсу та передбачає підготовку до всіх типів навчальних занять.

Але ефективність цієї роботи буде залежати від правильної організації праці студента, від самостійності студента при її виконанні, мотивації до її виконання, виконання завдання не за шаблоном, а з проявом оригінальності судження, логічного умовиводу.

Для самостійної роботи пропонуються різні за складністю та за видами завдання.

Самостійна робота студентів передбачає, у першу чергу, більш детальне ознайомлення із змістом знань, що не можуть бути детально розкриті під час лекцій з огляду на обмеження академічної години фактичним її обсягом. Самостійна робота здійснюється студентами в читальному залі бібліотеки університету. При цьому самостійна робота означає, по-перше, опрацювання першоджерел, що містяться в кабінеті психологічної літератури. По-друге, самостійна робота передбачає роботу з підручниками та хрестоматіями, зміст відповідних розділів яких відповідає змістові конкретних тем курсу. І, по-третє, самостійна робота відкриває практичну можливість тренування за допомогою самоконтролю засвоєння вивченого матеріалу. Функція самоконтролю є

чи не найважливішою в царині самостійної роботи. Для її здійснення студенти можуть використовувати пакет контрольних завдань із дисципліни, що, безперечно, підвищує якість засвоєння поточного матеріалу.

Важливим елементом для закріплення знань є опрацювання першоджерел та огляд основної та додаткової літератури, які сприяють опануванню основних понять, розумінню вітчизняного і закордонного впливу на деструктивні явища розвитку. Але просто читання наукової літератури не є достатнім для засвоєння знань, студент, насамперед, має прочитати необхідний матеріал, обдумати його та записати обдумане, тільки за цієї умови знання стануть особистим надбанням студента. Приступаючи до роботи з книжкою слід спочатку ознайомитись з матеріалом в цілому шляхом читання-перегляду необхідного матеріалу, це дозволить скласти уявлення про матеріал в цілому. Після уважного вивчення матеріалу за розділами чи параграфами переходимо до вивчення необхідно обраного матеріалу, користуючись певними мисленевими прийомами: виділення змістовних опорних пунктів, записування.

Основним джерелом навчальної інформації є навчально-методична література, робота з якою є однією складовою самостійної роботи студентів, що забезпечує якісне засвоєння навчального матеріалу та створює підґрунтя для майбутньої професійної діяльності.

Підручник - основний вид навчальної літератури, в якому матеріал з курсу систематизовано та викладено на доступній для розуміння студентом мові.

Основними відмінностями підручника від іншої навчальної літератури є:

- подача матеріалу з курсу в стислому вигляді, з аналізом відповідних дефініцій;
- виклад матеріалу подається в строго та логічно побудованій системі, в їх суттєвих взаємозв'язках, в їх взаємоузгодженості, де широкі поняття та категорії включають в себе менші – конкретні та слугують методологічною основою для позначення ними предметів та явищ.

- не вичерпує розкриття всього наукового змісту навчального підручнику, а позначає основу, користуючись якою можна далі вивчати основу, щоб глибше та ширше в ній орієнтуватись в предметі вивчення.

Слід пам'ятати, що підручник виконує ряд функцій: орієнтувальну (орієнтація студента в системі знань, умінь, навичок, які мають бути засвоєні студентами відповідно до програми дисципліни; орієнтує в проблематиці навчального предмету, підручник поглиблює та уточнює отримані студентом на лекціях знання, стимулює до пошуку додаткової наукової інформації.

Вивчення навчального матеріалу за різними джерелами наукової інформації сприяє глибокому професійному засвоєнню предмета та підвищує ефективність підготовки до семінарсько-практичного заняття, до МКР, до заліку чи екзамену. Основною рекомендацією для ефективної роботи з навчально-методичною і науковою літературою прочитання матеріалу мінімум двічі, та складання тез прочитаного матеріалу.

Доповідь — є обов'язковим елементом захисту поданої на перевірку наукової роботи студента реферату чи статті. Доповідь має відображати основний зміст реферату простою мовою. Будь-яка теза чи положення має бути теоретично доведено та підкріплено відповідними аргументами, матеріалами з авторських джерел, статистичними даними, фактами, які доводять правильність тези.

Структурними компонентами побудови доповіді є: *вступ*, у якому визначено актуальність запропонованої проблематики; *основна частина* у якій стисло розкривається провідна ідея, її теоретичне та практичне обґрунтування та авторська інтерпретація проблеми; *висновки* та рекомендації щодо подальшого вирішення проблеми.

Доповідь готується у письмовій формі обсягом 3-5 сторінок і розрахована до 10 хв. виступу.

Конспект першоджерел та ведення тезаурусу передбачає фіксування основної думки, фактів, прикладів, які доводять ці думки, з чітким посиланням на сторінки та дає можливість перевірити поточну готовність студента протягом семестру.

Конспектування першоджерел: - етап самостійної роботи, якому передують глибоке і вдумливе читання наукової літератури. Конспектування – короткий і ясний виклад основних ідей і положень, які представлені автором. В ході роботи студент має «переробити» текст, виділити з нього найбільш суттєве, не втрачаючи логіки і послідовності викладу.

Конспектування першоджерел вимагає від студентів відповідної теоретичної підготовки, відповідного рівня знань та творчості, розвитку особистісних якостей. Слід пам'ятати, що існує три види конспектів: **текстуальний, вільний і об'єднаний**.

Текстуальний конспект – виписки в зошит, при конспектуванні слід робити записи зі незначними відхиленнями від тексту оригіналу. Студент зберігає без змін авторський текст і послідовність викладу, основне правило, якого слід дотримуватись - правильно визначати основні змістовні, суттєві ідеї, висунуті автором. Виписки в текстуальному конспекті носять вибіркового характер.

Вільний конспект - при цьому виді конспектування текст першоджерела перероблюється на власний розсуд, може перегруповуватись і викладатись власними словами. Цей вид конспекту – показник творчого підходу і розуміння змісту першоджерела.

Об'єднаний конспект – готується за різними джерелами, статтями, документами, підручниками з метою пошуку відповіді на поставлені питання. В цьому виді конспектування узагальнюється зміст ряду близьких за тематикою і змістом джерел в певній послідовності, за основу береться те джерело, в якому найбільш повно розкрито необхідне питання.

У всіх видах конспектування слід розкрити та виписати основні ідеї, положення автора, пов'язуючи їх з власними думками та коментарем, дотримуючись певної послідовності: висування тез, обґрунтування значення, доведення висунутих тез за допомогою аргументів, цитування тексту - дослівне виписування найбільш важливих висновків та ідей, дотримуючись авторського тексту, точно його передаючи з вказівкою в дужках джерела і сторінки. Конспект потребує дотримання правил його зовнішнього оформлення. Конспектування слід проводити в окремому зошиті з великими полями для зауважень.

У всіх видах конспектування слід розкрити та виписати основні ідеї, положення автора, пов'язуючи їх з власними думками та коментарем, дотримуючись певної послідовності: висування тез, обґрунтування значення, доведення висунутих тез за допомогою аргументів, цитування тексту - дослівне виписування найбільш важливих висновків та ідей, дотримуючись авторського тексту, точно його передаючи з вказівкою в дужках джерела і сторінки. Конспект потребує дотримання правил його зовнішнього оформлення. Конспектування слід проводити в окремому зошиті з великими полями для зауважень.

Зразок оформлення

Конспект першоджерел

Назва роботи, яку конспектують _____

Основні ідеї	Цитати	сторінки

Анотування літератури – перераховування основних питань, які розглядаються в роботі.

Ключові питання теми є формою контролю, що дозволяє перевірити якість засвоєння студентом ключових термінів та понять дисципліни.

Есе – це персоніфікований спосіб реагування на заявлену навчальну проблему, який передбачає активність та креативність студента у виконанні поставленої навчальної задачі, через результат самоаналізу, рефлексії досягнутих результатів у спірному, суперечливому питанні.

Логіка викладу матеріалу має відображати бачення автором специфіки досліджуваної проблеми, в якому зазначено предмет дослідження з коротким описом структури та логіки розвитку проблеми, основні положення та аргументацію, результати дослідження та висновки.

Вимоги до оформлення есе – друкований тест не менше 2-4 сторінок у об'ємі 4000-5000 слів формату А4, шрифт Times New Roman, 14 кегль, міжрядкова відстань - 1,5, обов'язкове оформлення посилань на використані джерела, список літератури. Есе подається не пізніше встановленого терміну подачі в друкованому та електронному вигляді.

Основні методи і засоби контролю за рівнем засвоєння знань. Для визначення рівня засвоєння знань застосовуються такі види робіт, як експрес-опитування (письмово), перевірка правильності виконання самостійних домашніх завдань, дискусії, картки, тестування, виконання ситуаційних психолого-педагогічних вправ. Діагностика рівня засвоєння викладеного матеріалу та самостійної роботи студентів здійснюється через:

- поточний контроль, який проводиться на кожному семінарсько-практичному занятті і включає усне чи письмове опитування (термінологічний диктант, виконання творчих завдань), виступ на семінарі, участь у дискусії, перевірку виконання самостійної роботи (конспектування першоджерел, підготовка та захист рефератів, експрес-опитування, виконання творчих завдань);

- модульний контроль, який здійснюється після завершення вивчення модуля на основі отриманих балів під час поточного контролю або після виконання студентом тестових чи контрольних завдань (експрес-опитування), відпрацювання пропущених занять;

- модульна контрольна робота.

Відпрацювання пропущених лекційних здійснюється студентами у вигляді захисту рефератів чи наукових повідомлень з теми пропущеного заняття.

Вивчення курсу завершується **заліком**.

ВИВЧЕННЯ КУРСУ СТУДЕНТАМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ТА ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ ЗДОРОВ'Я

Навчання осіб з ООП з курсу «Психологія розвитку» здійснюється з урахування їх психофізичного розвитку, індивідуальних можливостей та стану здоров'я.

За необхідністю навчання студентів з інвалідністю та осіб з ОПФМ аудиторні заняття можуть доповнюватись вивченням повнотекстових лекцій, презентацій, відео- та аудіоматеріалів.

Індивідуальні завдання добираються в адаптованих до обмежень здоров'я формах (письмово чи усно, у формі презентацій). Вибір методів навчання залежить від мобільності студента та їх доступності для студентів з інвалідністю чи ОПМ до виконання.

Викладач має ознайомитись з психолого-фізіологічними особливостями студента з ООП, індивідуальними програмами реабілітації. При необхідності здійснюється додаткове обговорення реалізації програми з асистентом студента, тьютером, психологом та іншими фахівцями долучених до освітнього процесу.

Відповідно до методичних рекомендацій МОН при вивченні дисципліни використовуються соціально-активні, рефлексивні методи навчання, технології соціокультурної реабілітації, які дозволять розвинути міжособистісні стосунки з іншими студентами в групі. Добір і розробка навчальних матеріалів відбувається з урахуванням надання матеріалу в різних формах: аудіальній, візуальній. Засвоєння курсу студентами з ООП здійснюється з використанням технічних засобів навчання.

Формами проведення атестації для студентів з інвалідністю проводиться відповідно до індивідуальних особливостей у доступній формі:

- В друкованій або електронній формі (для осіб з порушеннями опорно-рухового апарату) та зі збільшеним контрастним шрифтом – для осіб з вадами зору, мови, чи слуху;
- методом читання асистентом завдання вголос (для осіб з вадами зору),

Студентам з інвалідністю збільшується час на підготовку відповідей на контрольні питання та в доступній для них формі:

- письмово на папері або набором відповіді на ПК (для осіб з вадами слуху чи мови);
- вибором відповіді з запропонованих варіантів та з використанням послуг асистента (для осіб з порушенням опорно-рухового апарату);
- усно (для осіб з порушеннями зору, опорно-рухового апарату).

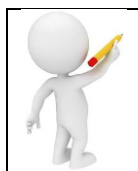
ТЕМАТИКА КУРСУ

№ п/п	№ і назва теми (включно з темами, винесеними на самостійне опрацювання)	Кількість годин							
		денна форма				Заочна форма			
		Разом	у тому числі				у тому числі		
лекції	Семінарські/п рактичні заняття		Самостійна робота		лекції		Семінарські/п рактичні заняття	Самостійна робота	
Модуль 1									
ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ I. Наукові концепції розвитку особистості. Динаміка психічного розвитку особистості									
1	Теоретичний аналіз наукових парадигм в психології розвитку особистості		4	2	10		0,5	0,5	
2	Особливості, показники та зміст нормативного розвитку особистості на різних вікових етапах		4	2	12				
3	Розвиток особистості в дорослому віці як суб'єкта освіти		4	4	12		0,5	0,5	
ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ II. Психологія анормального розвитку особистості									
4	Поняття психічної норми та ненормативний розвиток особистості Кризи розвитку.		4	4	12		0,5	0,5	
5	Причини анормального розвитку. Навчання осіб з ненормативним розвитком		4	4	12		0,5	0,5	
	МКР			2	2				
	Разом за модулем 1	90	14	16	60		4	4	82
	Усього годин	90	14	16	60		4	4	82

НАВЧАЛЬНИЙ КОНТЕНТ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1.

Наукові концепції. Динаміка психічного розвитку особистості

Лекція 1.

Тема 1: Теоретичний аналіз наукових парадигм в психології розвитку особистості

Лекція (2 години)

Тип лекції: інформаційна

Матеріальне забезпечення: таблиці, слайди, мультимедійна презентація, роздатковий матеріал

Мета: ознайомити здобувачів вищої освіти з поняттями теми, сприяти формуванню та розвиненню знання студентів про предмет і завдання та роль психології розвитку в загальній системі знання про розвиток і формування особистості, розвинути наукову уяву здобувачів вищої освіти на другому магістерському рівні

Ключові слова: розвиток, психічний розвиток, норма, віковий розвиток, активність особистості, провідна діяльність

План:

Характеристика наукових парадигм в психології розвитку, категорії психології розвитку. Категоріальна репрезентація віку: дозрівання, становлення, розвиток. Чинники, механізми та закономірності розвитку, розвиток в нормі та патології. Інститути соціалізації. Вікова субкультура. Сучасні теорії розвитку, Л.С. Виготський про розвиток; періодизація психічного розвитку за Д.Ельконіним, за Е. Еріксоном, стадії розвитку в період дорослості. Соціальні ситуації розвитку, провідна діяльність

Питання, які виносяться на самостійне вивчення: Психоаналітичні та когнітивні теорії розвитку.

Методичні вказівки: усвідомити необхідність знань з курсу, виділити предмет та завдання психології розвитку, усвідомити взаємозв'язок між психологією розвитку та іншими галузями психологічного знання й загальними науками.

Питання для самоконтролю:

1. Розкрийте структуру особистості
2. Перерахуйте основні сучасні концепції, які розкривають складові розвитку особистості

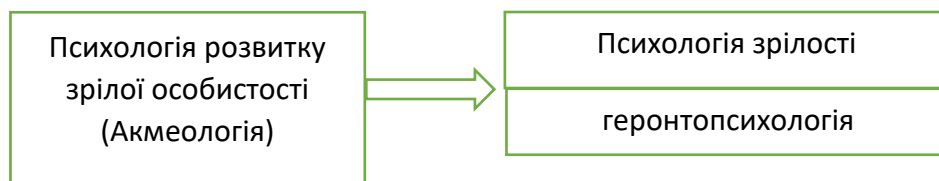
Рекомендована література:

1. Кацавець Р. С. (2024) Психологія розвитку особистості. Навч. посіб. Київ: Алерта, 6-19
2. Столяренко О. Б. (2012) Психологія особистості. Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 8-69
3. Католик Г. та інші (2022) Психологія особистості (в схемах, презентаціях і таблицях): навчальний посібник. Львів: ЛьвДУВС,
4. Сердюк Л.З. (2018) Психологічні фактори самодетермінації особистості *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*, Том. V: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. 18. 151-161.
5. Паламар С. (2018) Компетентнісний підхід як методологічний орієнтир модернізації сучасної освіти. *Освітологічний дискурс*. 1/2 (20/21). 267–278.

Зміст лекційного матеріалу

Психологія розвитку — розділ психології, в якому вивчаються питання розвитку психіки в онтогенезі, закономірності переходу від одного вікового періоду до іншого на основі зміни типів провідної діяльності.

Меленчук Н. виділяє основне завдання психології розвитку як дослідження цілісного психічного розвитку протягом усього онтогенезу людини, відповідно предметом цієї науки є вивчення закономірностей й тенденцій психічного розвитку людини протягом усього життя; аналіз чинників, механізмів, рушійних сил і вікових періодів дорослої людини.

Особистість (від лат. Persona) – це як самодіяльна особа зі своїм психічним складом та індивідуальним ставленням до навколишнього світу (Бехтерев В.М., 1923); це те, що дозволяє прогнозувати поведінку людини в будь-якій заданій ситуації (Рекете, 1965); це людина як суб'єкт активної діяльності перетворює світ, а отже, носій свідомості та самосвідомості (Петровський А.В., 1986); психічно здорова, соціально адаптована людина, яка може відповідати за свої вчинки, визначати потреби.

Особистість - це конкретний індивід з індивідуально виявленими своєрідними розумовими, емоційними, вольовими та фізичними властивостями, це соціальна істота, активний діяч суспільного розвитку.

Розвиток – закономірна зміна явища чи процесу у часі, що у якісних і структурних перетвореннях, які є якісно нові та яких раніше не було (Меленчук Н.)

Як певна характеристика розвитку в період дорослості є процес зростання, який позначається як кількісна зміна чи вдосконалення будь-якої конкретної функції чи якості; збільшення розмірів, функціональних можливостей органу чи організму загалом (Меленчук Н.)

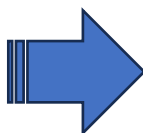
Основні чинники розвитку особистості:

Нормативні вікові фактори – це ті біологічні (пубертат, менопауза, фізичні аспекти старіння) та соціальні зміни, які зазвичай відбуваються у певному, передбачуваному віці.

Нормативні історичні чинники – це такі історичні події, які одночасно зачіпають всю вікову когорту

Ненормативні чинники – це суто особисті події, зміни у житті, які пов'язані з певним віковим періодом.

ОСОБИСТІСТЬ - соціально зумовлена система психічних якостей індивіда, що визначається залученістю людини до конкретних суспільних, культурних, історичних відносин

Ознаки особистості:

- розумність
- відповідальність
- свобода
- особиста гідність
- індивідуальність

Онтогенез – це індивідуальний розвиток організму від зародження до кінця життя

Онтогенез людини – це цілісний безперервний процес кількісних і якісних змін, який охоплює становлення людини в біологічному, психічному і соціальному плані; це становлення людини як організму, як свідомої суспільної істоти і як особистості; це розвиток, формування, дозрівання становлення – необхідні, послідовні, прогресивні зміни живої людської системи.

Розвиток людини — це надзвичайно складний процес, в якому змінюються одночасно, системно та нерівномірно різні сфери людського буття: почуття, інтелект, поведінка, свідомість, а це

означає, що, людський індивід розвивається відповідно як особистість, суб'єкт діяльності та суб'єкт пізнання. Розвиток — це об'єктивний процес внутрішньої послідовної кількісної і якісної зміни фізичних і духовних сил людини.

Парадокси розвитку:

1. від безпорадності на початку онтогенезу до могутності у зрілості: як з безпорадної істоти формується гармонійна, інтелектуальна розвинена особистість?

2. стабільність центральної НС та прогрес психічного розвитку: як в умовах стабільності виду людство прогресує? Як в умовах морфо-фізіологічних властивостей виникають нові родові психологічні здібності людини? Які механізми розвитку нових людських здібностей?

3. гетерохранність і нерівномірність розвитку

4. вплив соціуму на розвиток людини: чи буде відбуватись розвиток психіки, коли людина буде за межами соціуму?

4. проблема універсальності та багатовекторності індивідуальних траєкторій розвитку, стабільність и індивідуальні відмінності: що визначає кордони варіативності розвитку, траєкторію індивідуального розвитку? Які умови, причини визначають цей розвиток?

Кожна теорія особистості включає:

- Структура особистості;
- Мотивація.
- Розвиток особистості
- Психопатологія
- Психічне
- Змінення особистості за допомогою терапевтичних впливів.

Основні наукові концепції, наукові підходи розвитку особистості та теорії особистості:

- теорія особистісних рис (Г.Олпорт, Р.Кеттел, Айзенк та інші);
- біхевіористичний підхід (Б. Скіннер та ін.);
- когнітивний підхід (Еліс, Роттер та ін.);
- психодинамічні підходи (психоаналітична теорія З. Фрейда, індивідуальна психологія А. Адлера, аналітична психологія К.Юнга);
- гуманістичний підхід (гештальттерапія Ф. Перлса, теорія самоактуалізації К. Роджерса й А. Маслоу, теорія інтенціональності Ш. Бюлера);
- системно-діяльнісний, історико-еволюційний підхід (Б.Г. Ананьєв, Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн, Г.С. Костюк, О.М. Леонтьєв, А.В. Петровський та ін.)
- компетентнісний підхід (професійна, комунікативна, міжкультурна). В роботах С. Паламар, зазначається, що компетентнісний підхід виступає своєрідним орієнтиром модернізації сучасної освіти. В Методології сучасної освіти основна уваги приділяється не тільки сформованим ЗУН, а розвиненому набору ключових компетентностей в інтелектуальній, комунікативній, інформаційній, соціальній та інших сферах. Сюди входять: особистісно-орієнтоване навчання; формування фахівця, здатного швидко та уміло адаптуватися до мінливих умов сьогодення, превенцію. Професіна компетентність сучасного педагога складається з таких складових: ціннісна, методологічна, психолого-педагогічна, комунікативна, управлінська, Л.Лузан додає ще й фахову, загальнокультурну, здоров'язбережувальну, громадянську, інформаційну, кожна з яких характеризується трьома компонентами (когнітивна, операційнотехнологічна, особистісна).

Кожна теорія особистості включає:

- Структура особистості;
- Мотивація.
- Розвиток особистості
- Психопатологія
- Психічне
- Змінення особистості за допомогою терапевтичних впливів.

ВИМОГИ ДО ТЕОРІЙ РОЗВИТКУ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ

<i>Загальні вимоги до теорій розвитку</i>	<i>Критерії оцінки теорій розвитку</i>
1. Відсутність протиріч	1. Образ людини
2. Простота	2. Об'єм опису
3. Узагальненість	3. Вікові періоди
4. Достовірність	4. Напрямок та процеси розвитку
5. Підтверджуваність	5. Вид змін
6. Зв'язок	6. Рушійні сили розвитку
7. Емпіричність	7. Можливість зовнішнього впливу
8. Ефективність	8. Педагогічна значущість
9. Логічність	9. Клінічна значущість

Представники різних наукових підходів єдині у думці, що розвиток особистості носить загально віковий характер та триває упродовж усього життя людини, він є багатовимірним та багатоспрямованим пластичним процесом росту і занепаду, надбань і втрат. Розвиток спричиняється складною взаємодією різних чинників: соціального середовища, біологічного Я, та їх синтезом. Вплив цих чинників задають напрямки розвитку за Балтесом: нормативний віковий, нормативний історичний, ненормативний розвиток.

Рис. Структура особистості: психологічна сутність (за матеріалами інтернет-ресурсу)

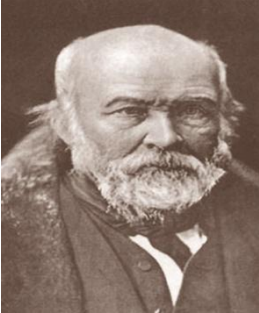
Структура особистості (динамічна модель):

1. Підструктура спрямованості
2. Підструктура досвіду
3. Підструктура форм відображення
4. Підструктура біологічно зумовлена

Структура особистості за Ананьєвим:

- вікові й статеві (вікові властивості — це властивості індивіда, які характеризують його розвиток в онтогенезі; статеві властивості – це індивідні властивості, в яких відображають особливості статі).
- індивідуально-типологічні (загальносоматичні (конституційні): ендокринно-біохімічні характеристики, загальний тип метаболізму (обмін речовин в організмі), морфологічні структури організму в цілому (конституцію людини); білатеральні (функціональна геометрія тіла у формі симетрії чи асиметрії структурно-динамічних характеристик організму та окремих рухових і сенсорних систем); та нейродинамічні властивості: особливості нервової системи).

Українські вчені, які зробили значний внесок у психологію розвитку

	Миколай Іванович Пирогов (1810 – 1881) лікар-хірург спільно з К.Д. Ушинським та П.Д. Юркевичем підіймає питання про комплексне вивчення людини. Дитинство має свої закони розвитку, які необхідно враховувати при навчанні та вихованні дітей. Виступає проти ранньої, передчасної спеціалізації дітей, вказуючи, що такі дії гальмують розвиток дитини та звужують її кругозір. Звернув увагу на виховання людського духу, вважав, що дитинство має свої закони розвитку, їх потрібно поважати: «Якщо діти не мають ні сили, ні способів порушувати закони нашого життя, то й ми не маємо права безкарно та довільно ігнорувати певні закони світу дитини». це була перша спроба розпочати вивчення вікових особливостей дітей, виявити умови та чинники, які зумовлювали дитячий розвиток.
	Іван Олексійович Сікорський (1842-1919) – лікар-психіатр, у вивченні періоду дитинства застосовував об'єктивні методи пізнання, зокрема метод експерименту в умовах навчання, вказував, що розвиток дитини залежить від виховання, на тісний взаємозв'язок інтелектуального і фізичного розвитку. Заснував у Києві перший у світі Інститут дитячої психопатології. Автор книг з дитячої психології "Душа дитини", "Основа виховання і навчання", "Виховання у віці першого дитинства", "Початок психології" та ін. І.О. Сікорський став першим у вітчизняній науці, хто звернувся до вивчення проблеми працездатності і втомлюваності. Він висунув припущення, що розумове втомлення повинно передусім виявитися у змінах психомоторної діяльності. Дослідження вченого показали, що чотирьох-, п'ятигодинні заняття негативно впливають на здатність тонко розрізняти психофізичні величини, викликають роздратованість. Учений також приділяв постійну увагу проблемі досягнення гармонії у розвитку розуму, почуття, волі. Результатом правильного виховання, за його переконанням, має бути їх синтез, що забезпечує моральну цілісність особистості, її гідність. Це надає характеру "спокійної сили, врівноваженості й душевного миру". Вивчаючи процеси пам'яті, вчений розробив класифікацію видів пам'яті: предметний, аналітичний, асимілюючий та запропонував правила розумової праці. Сформулював загальні положення про риси дитячого розвитку: розвиток здійснюється поступово і послідовно, між духовним та фізичним розвитком існує непевний зв'язок, окремі тілесні органи та різні сторони психічної діяльності приймають участь в процесі розвитку не всі відразу, швидкість їх розвитку та енергія не однакові, розвиток може відбуватись середнім ходом: може прискорюватись чи уповільнюватись в залежності від цілого ряду причин, може призупинятись й приймати ненормовані форми, прогноз про майбутній розвиток дитини робити неможна, не можна штучно форсувати дитячий розвиток.
	Балей Степан Володимирович (1885-1952) український і польський <u>психолог, педагог, філософ, вивчав емоційно-вольову сферу, зокрема почуття та волю, людини. В польський період життя зосередив увагу на психології розвитку та вихованні людини в період дитинства та юності, на психології особистості, експериментальній психології, характерології, психології злочинності, психології чоловіка і жінки та інших. Вивчаючи психіку людини з точки зору цілісно-генетичного підходу, розглядав її як самодостатню сферу дослідження, індивідуальний розвиток психіки вивчав під кутом вікових змін у психофізичному розвитку людини. Розробив психологію виховання з позиції розробленої генетичної та вікової психології, в якій розглядав самовираз людини у життє- і само творчості як умові її існування. Розробив власну концепцію персонології та психологію виховання, в якій розглядав виховний</u>

процес з позиції розроблюваної ним генетичної (динамічної), вікової психології, психології розвитку.

ЗМІСТ:	
Передм. слово	стор. 8
I. ВСТУП.	
1. Предмет психології	4
2. Зеркало психології	7
II. ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ПРОЦЕСИ.	
A) Сприймання	
3. Фізичні та фізіологічні умови сприйняття	10
4. Поняття враження	13
5. Зв'язок зору	15
6. Зв'язок слуху	29
7. Зв'язок смаку	36
8. Зв'язок нюху і нюху	36
9. Про те, як люди досягають певних результатів	37
10. Спостереження процесу і часу	40
11. Порушення процесу і часу	42
12. Способи спостереження процесів	45
13. Спосіб спостереження процесів	51
14. Спосіб спостереження процесів	55
15. Спосіб спостереження процесів	58
16. Спосіб спостереження процесів	59
17. Спосіб спостереження процесів	60
18. Спосіб спостереження процесів	61
19. Спосіб спостереження процесів	62
20. Спосіб спостереження процесів	63
21. Спосіб спостереження процесів	64
22. Спосіб спостереження процесів	65
23. Спосіб спостереження процесів	66
24. Спосіб спостереження процесів	67

25. Спосіб спостереження процесів	68
26. Спосіб спостереження процесів	69
27. Спосіб спостереження процесів	70
28. Спосіб спостереження процесів	71
29. Спосіб спостереження процесів	72
30. Спосіб спостереження процесів	73
31. Спосіб спостереження процесів	74
32. Спосіб спостереження процесів	75
33. Спосіб спостереження процесів	76
34. Спосіб спостереження процесів	77
35. Спосіб спостереження процесів	78
36. Спосіб спостереження процесів	79
37. Спосіб спостереження процесів	80
38. Спосіб спостереження процесів	81
39. Спосіб спостереження процесів	82
40. Спосіб спостереження процесів	83
41. Спосіб спостереження процесів	84
42. Спосіб спостереження процесів	85
43. Спосіб спостереження процесів	86
44. Спосіб спостереження процесів	87
45. Спосіб спостереження процесів	88
46. Спосіб спостереження процесів	89
47. Спосіб спостереження процесів	90
48. Спосіб спостереження процесів	91
49. Спосіб спостереження процесів	92
50. Спосіб спостереження процесів	93
51. Спосіб спостереження процесів	94
52. Спосіб спостереження процесів	95
53. Спосіб спостереження процесів	96
54. Спосіб спостереження процесів	97
55. Спосіб спостереження процесів	98
56. Спосіб спостереження процесів	99
57. Спосіб спостереження процесів	100
58. Спосіб спостереження процесів	101
59. Спосіб спостереження процесів	102
60. Спосіб спостереження процесів	103
61. Спосіб спостереження процесів	104
62. Спосіб спостереження процесів	105
63. Спосіб спостереження процесів	106
64. Спосіб спостереження процесів	107
65. Спосіб спостереження процесів	108
66. Спосіб спостереження процесів	109
67. Спосіб спостереження процесів	110
68. Спосіб спостереження процесів	111
69. Спосіб спостереження процесів	112
70. Спосіб спостереження процесів	113
71. Спосіб спостереження процесів	114
72. Спосіб спостереження процесів	115
73. Спосіб спостереження процесів	116
74. Спосіб спостереження процесів	117
75. Спосіб спостереження процесів	118
76. Спосіб спостереження процесів	119
77. Спосіб спостереження процесів	120
78. Спосіб спостереження процесів	121
79. Спосіб спостереження процесів	122
80. Спосіб спостереження процесів	123
81. Спосіб спостереження процесів	124
82. Спосіб спостереження процесів	125
83. Спосіб спостереження процесів	126
84. Спосіб спостереження процесів	127
85. Спосіб спостереження процесів	128
86. Спосіб спостереження процесів	129
87. Спосіб спостереження процесів	130
88. Спосіб спостереження процесів	131
89. Спосіб спостереження процесів	132
90. Спосіб спостереження процесів	133
91. Спосіб спостереження процесів	134
92. Спосіб спостереження процесів	135
93. Спосіб спостереження процесів	136
94. Спосіб спостереження процесів	137
95. Спосіб спостереження процесів	138
96. Спосіб спостереження процесів	139
97. Спосіб спостереження процесів	140
98. Спосіб спостереження процесів	141
99. Спосіб спостереження процесів	142
100. Спосіб спостереження процесів	143

Виготський Лев Семенович (1896-1934) розробив учіння про розвиток психічних функцій в процесі засвоєння індивідом цінностей культури, сформулював принцип, згідно якому збереженість та вчасне дозрівання структур мозку є необхідною, але недостатньою умовою розвитку психічних функцій, головною умовою такого розвитку є соціальне середовище, яка обумовлює і соціальну ситуацію розвитку; учіння про вік як одиницю аналізу дитячого розвитку, запропонував періодизацію психічного розвитку, яка представляє чередування стабільних та критичних періодів життя. Ввів ряд понять, серед яких особливого значення набуває «зона найближчого розвитку» та «зона актуального розвитку».

Український психолог О.Ф. Лазурський (1874—1917) розробив основи "природного" експерименту як методу дослідження психічних особливостей школярів. При аналізі психічного розвитку дітей він звертав увагу на роль середовища, яке їх оточує, та на природні передумови підростаючої особистості. Він відзначив, що "кримінальні потяги" не виникають спонтанно. В дійсності внутрішня спонтанна активність, зв'язана із "кримінальними потягами", культивується відповідним середовищем. В іншому середовищі згадані потяги можуть набрати не кримінальних цілей.

Українська освітянка С.Ф. Русова (1856—1940) вивчала розвиток дитини дошкільного віку і на основі своїх спостережень та даних інших психологів і педагогів заснувала разом із своєю сестрою у Києві перший дитячий садок, в якому при роботі з дітьми, враховувались вікові особливості дітей.

Український психолог і лікар П.І. Ковалевський (1849—1923) виходив з того, що на розвиток особистості впливає спадковість та умови життя. Спадковість, зокрема, дає схильність до душевного здоров'я або нездоров'я особистості, а не обумовлює саму психічну хворобу. Виходячи з цієї концепції, він простежив життєвий цикл окремих історичних осіб та склав їх психологічні портрети, опис життєвого шляху І.Грозного, Петра III, Ж.Д'Арк, Павла I та багатьох інших були викладені у «Психологічних ескізах з історії». Викладав курс судової психіатрії Здійснив переклад робіт багатьох закордонних психологів, зокрема – робіт К. Верніке.

	Видатний український вчений, мислитель, перший президент Української академії наук В.І. Вернадський вважав, що розвиток особистості, цикл життя людини слід розглядати у контексті взаємодії природи і суспільства. Особливу увагу тут, на його думку, слід звертати на ноосферу як вищу стадію розвитку біосфери. Людська особистість може розвиватись лише за умов розумної організації взаємодії суспільства і природи.
	Український педагог і психолог Г. Вашенко (1878-1967) вивчав розвиток емоційно-вольової сфери людини, розвиток ідеалів у підростаючої особистості. Маючи доволі великий досвід роботи з підлітками, цікавився психологію творчості. Враховуючи вікові особливості своїх учнів виділив проблеми навчання і виховання. Основною його працею в галузі психології прийнято вважати працю «Вихованні волі і характеру» у двох частинах, яка вийшла у Лондоні 1952-1957 роках.
	Запорожець Олександр Васильович (1905-1981) розробив теорію психічної дії, досліджував закономірності психічного розвитку дітей раннього та дошкільного віку, вказуючи, що дитина починає пізнавати світ через практичні дії з предметами. Розробив стадії формування емоційних уявлень у дитячому віці: закладка емоцій в ході практичної діяльності дитини, післячинкові емоційні переживання, емоційне передбачення наслідків своїх вчинків, корекція поведінки відповідно до очікуваних бажаних емоцій. Основний вид діяльності в дошкільному віці – гра, є засобом розвитку найважливіших психічних процесів, властивостей і здібностей дитини. Виступав проти штучного прискорення розвитку дошкільників і наголошував на розвитку тих якостей та процесів, які є специфічними саме для дошкільного віку.
	Григорій Силівич Костюк (1899-1982) вивчав закономірності психічного розвитку, генези здібностей, становлення особистості, характеристику чинників і етапів цих процесів; значення соціального і біологічного у розвитку особистості, розкрив внутрішні суперечності як рушійні сили психічного розвитку: суперечності між новими потребами й прагненнями суб'єкта і наявним рівнем оволодіння засобами їх задоволення; між рівнем досягнутим розвитку і функціями, які виконувались; між тенденціями до інертності, сталості, з одного боку, і до рухливості, змін — з іншого. «Розвиток людської особистості - це безперервний процес, що виявляється у кількісних та якісних змінах людської істоти. Ці зміни відбуваються протягом всіх етапів онтогенезу»
	Боришевський Мирослав Йосипович (1934-2014) розробив науковий напрям - психологія самоактивності та суб'єктного становлення особистості як саморегульованої соціально-психологічної системи, обґрунтував сутність національної ідеї, національної самосвідомості у громадянському становленні особистості, досліджував проблему психологічних механізмів розвитку особистості.
	Клименко Віктор Васильович видатний український психолог (1935 – 2022) досліджував психологію спорту, був психологом при підготовці спортсменів до участі в Олімпійських іграх Мюнхен (1972), Монреаль (1976), Москва (1980) роках, був психологом у чемпіона світу з шахмат А.Карпова (1987-1990 роки). Розробив концепцію творчості, концепцію енергопотенціалу, в якій виділив три діапазони енергопотенціалу як складової механізму таланту.

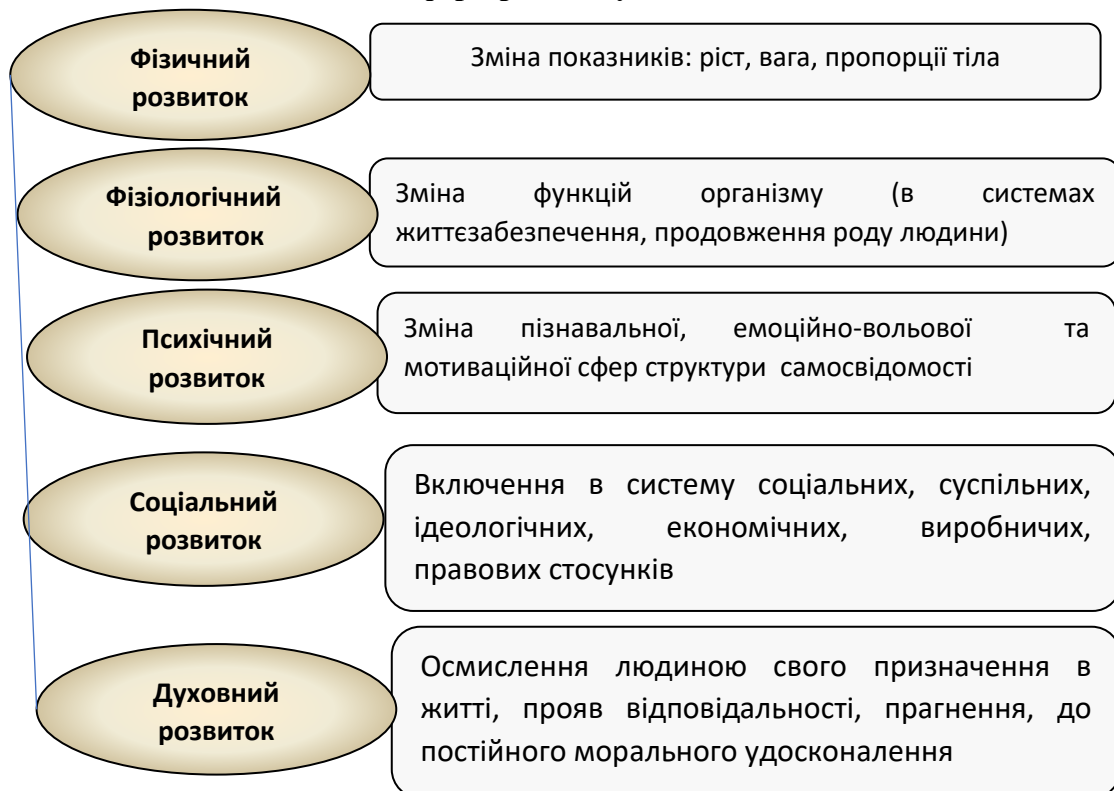
Парадокси розвитку:

1. від безпорадності на початку онтогенезу до могутності у зрілості: як з безпорадної істоти формується гармонійна, інтелектуальна розвинена особистість?
2. стабільність центральної НС та прогрес психічного розвитку: як в умовах стабільності виду людство прогресує? Як в умовах морфо-фізіологічних властивостей виникають нові родові психологічні здібності людини? Які механізми розвитку нових людських здібностей?
3. гетерохранність і нерівномірність розвитку
4. вплив соціуму на розвиток людини: чи буде відбуватись розвиток психіки, коли людина буде за межами соціуму?
4. проблема універсальності та багатовекторності індивідуальних траєкторій розвитку, стабільність і індивідуальні відмінності: що визначає кордони варіативності розвитку, траєкторію індивідуального розвитку? Які умови, причини визначають цей розвиток?

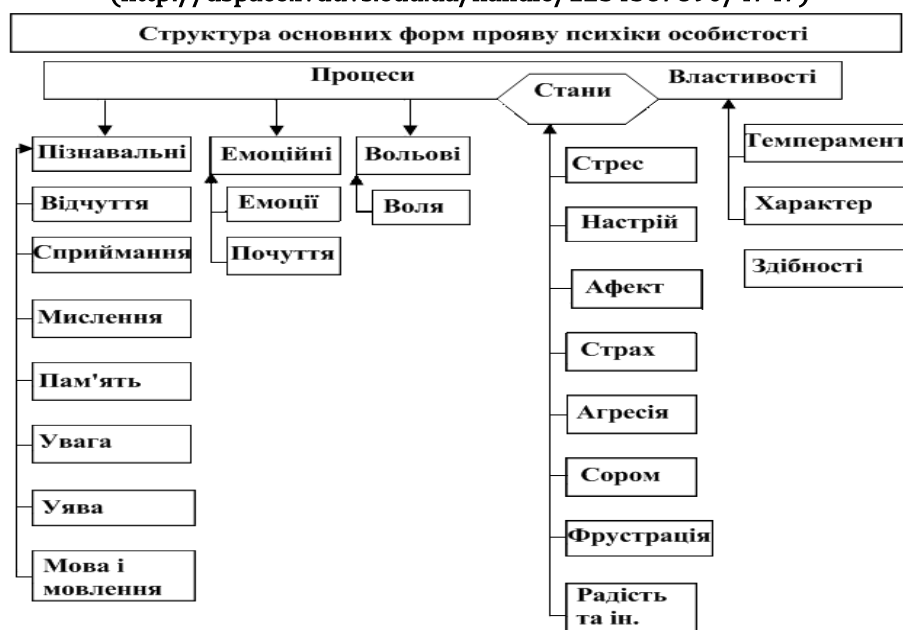
Суб'єктивні чинники внутрішньої логіки розвитку (саморозвитку)

- 1) особливості мотиваційної сфери;
- 2) особливості формування свідомості та самосвідомості;
- 3) активність дитини (поведінка, діяльність, спілкування)

Сфери розвитку особистості

Структура форм прояву психіки особистості за Г. Католик
(<http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/4747>)

"Я-концепція" - це динамічна система уявлень людини про себе, яка включає усвідомлення своїх фізичних, інтелектуальних та інших особливостей; самооцінку та суб'єктивне сприймання зовнішніх чинників, які впливають на особистість та яка має структурні елементи:

- 1) когнітивний - образ "Я",
- 2) емоційно-оцінний, афективний;
- 3) поведінковий.

Адаптація — пристосування організму, його систем, до змін та умов життя. *Адаптація соціальна* — постійний процес активного пристосування індивіда до умов соціального середовища, який проявляється в забезпеченні умов, що сприяють реалізації його потреб, інтересів, цілей.

Три різновиди адаптаційних процесів:

- ◎ Адаптованість – гармонійність між дитиною і оточуючим середовищем, яка супроводжується позитивною оцінкою, розумінням, прийняттям тощо;
- ◎ Неадаптованість – невідповідність між дитиною і оточуючим середовищем, яка породжує амбівалентні почуття і оцінки, але не має психотравмуючого впливу на особистість;
- ◎ Деадаптованість – дисгармонія між дитиною і оточуючим середовищем, яка є джерелом психічної напруги (стрес, психічний зрив, шок, паніка тощо), внутрішнього дискомфорту, нестабільності перебігу психічних процесів (страх, депресія, фрустрація тощо)

Семінарсько-практичне заняття 1.

Тема: Аналіз наукових концепцій в психології розвитку особистості

2 години

Мета заняття: опрацювати теоретичні складові заняття, працювати над аналітичними вміннями здобувачів вищої освіти; закріпити теоретичні знання про наукові концепції психології розвитку особистості; розвинути навчально-пізнавальну активність здобувачів вищої освіти.

Обладнання заняття: конспект лекції, роздатковий матеріал, опорний конспект з семінарського заняття, демонстрація анімаційного відео

Форма проведення заняття:

1. Виступи студентів за питаннями семінару з використанням презентацій.
2. Навчальна гра

План

Теоретична частина:

Питання для обговорення:

1. Характеристика предметної галузі психології розвитку.
2. Основні категорії психології розвитку.
3. Психологія розвитку особистості як система необхідного наукового знання магістрів
4. Аналіз поведінкових теорій розвитку особистості
5. Теорії когнітивного розвитку особистості, сучасні теорії мотивації та самодетермінованого розвитку (Десі і Райн, Аптер та інші)
6. Концепція розвитку в екопсихології, в системно синергетичному, особистісному, компетентнісному підходах

Практична частина:

1. Розв'язання психолого-педагогічних задач: опрацювання завдань для усного виконання в аудиторії

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ПОЗААУДИТОРНОГО ВИКОНАННЯ

УВАГА! Письмові завдання до кожного заняття відповідного рівня обираються студентом самостійно, виконуються на окремих аркушах формату А4, підписуються та подаються в окремих файлах

1. ПРАКТИЧНІ ПИСЬМОВІ ЗАВДАННЯ

Практична задача

1. Поясніть прикладами сутність розвитку особистості
2. Доведіть теоретичне та практичне значення робіт І.Сікорського для психології розвитку особистості
3. Напишіть перспективний план особистісного розвитку на 5, 10 та 15 років, виділивши наступні сфери: соціальний розвиток, фізичний розвиток, інтелектуальний розвиток, професійний розвиток

Завдання для обов'язкового виконання:

1. Підготуйте есе на тему «Мої можливості для розвитку»

2. СЛОВНИКОВА РОБОТА:

особистість, розвиток особистості, дорослий, розвиток в період зрілості

Виконання завдання передбачає ознайомлення з трактуванням термінів поданих до теми, які занотовуються в спеціальний словник за зразком:

№ з/п	Назва терміну	Трактування терміну	Джерело
1	2	3	4

Рекомендовна та використана література

1. Кацавець Р. С. (2024) Психологія розвитку особистості. Навч. посіб. Київ: Алерта, 6-19
2. Столяренко О. Б. (2012) Психологія особистості. Навч. посіб. – Київ: Центр учбової літератури, 8-69
3. Католик Г. та інші (2022) Психологія особистості (в схемах, презентаціях і таблицях): навчальний посібник. Львів: ЛьвДУВС, <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/4747>
4. Павелків Р. В., Харченко Є. М. (2020) Геронтопсихологія. Медико-біологічні та соціально-психологічні аспекти старіння: навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури.

5.Сердюк Л.З. (2018) Психологічні фактори самодетермінації особистості *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*, Том. V: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. 18. 151-161.

6. Byram M. (1997) Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Clevedon, UK: Multilingual Matters.

Лекція 2.

Тема 2: Особливості, показники та зміст нормативного розвитку особистості на різних вікових етапах Лекція (2 години)

Тип лекції: інформаційна лекція з елементами бесіди

Матеріальне забезпечення: таблиці, слайди, мультимедійна презентація, роздатковий матеріал

Мета: ознайомити здобувачів вищої освіти з поняттями теми, сприяти формуванню та розвиненню знання студентів про предмет і завдання та роль психології розвитку в загальній системі знання про розвиток і формування особистості, розвинути наукову уяву здобувачів вищої освіти на другому магістерському рівні

Ключові слова: дорослість, психічна зрілість, когнітивна зрілість, стадія досягнень, ідентичність, близькість, генеративність, інтимність, біографічна криза.

План:

1. Дорослість як предмет психологічних досліджень
2. Характеристика норми розвитку в сучасній психології і педагогіці.
3. Психологічна зрілість. Проблема психічного розвитку.
4. Професіоналізація як складова особистісного розвитку.

Питання, які виносяться на самостійне вивчення: Перебіг кризових періодів та їх роль для психосоціального розвитку.

Методичні вказівки: усвідомити необхідність знань з курсу, охарактеризувати вікові періоди відповідно до норми розвитку.

Питання для самоконтролю:

1. Розкрийте норму психічного і фізичного розвитку в період дорослості
2. Опишіть кризи розвитку в період дорослості
3. Проаналізуйте концепцію рівневого розвитку особистості в онтогенезі (Д.Фельдштейна)

Рекомендована література:

1. Кацавець Р. С. (2024) Психологія розвитку особистості. Навч. посіб. Київ: Алерта, 6-19
2. Столяренко О. Б. (2012) Психологія особистості. Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 8-69
3. Католик Г. та інші (2022) Психологія особистості (в схемах, презентаціях і таблицях): навчальний посібник. Львів: ЛьвДУВС,
4. Максименко С.Д.(ред), Максименко К.С., Папуча М.В. (2007) Психологія особистості : підруч. для студ. вищ. навч. закладів Київ: КММ

Зміст лекційного матеріалу

Вік (в психології) — це конкретна, відносно обмежена у часі ступінь психічного розвитку індивіда і його розвиток як особистості, яка характеризується сукупністю закономірних фізіологічних та психологічних змін, не пов'язаних зі зміною індивідуальних особливостей.

Вік – об'єктивна характеристика, яка культурно-історичному плані постійно змінюється та яка визначається в психології як стадія розвитку індивіда в онтогенезі. У віковій психології поняття віку пов'язане з періодизацією циклу людського буття. В зв'язку з цим важливим є категорія

психологічного віку, що характеризується особливими показниками психічного розвитку людини: об'єктивними – рівень інтелекту, здатність до навчання та суб'єктивними – мотиви, воля, самооцінка та інш.), а також характеристиками людини як суб'єкта діяльності.

Психологічний вік за Л.Виготським - новий тип будови особистості і діяльності з характерними психологічними і соціальними змінами, які вперше виникають на певному віковому етапі і які визначають свідомість індивіда, його ставлення до середовища, особистого та соціального життя, увесь хід розвитку в даний період життя. Структура віку включає в себе характеристику соціальної ситуації розвитку, провідної діяльності, основних психологічних новоутворень віку.

Особливості кризових періодів:

- нечіткість початку і кінця кризи,
- поява труднощів у вихованні і самовихованні

- Фази життєвого циклу за Ш. Бюлером:

- Фаза I триває до 15-річного віку.
- Фаза 2 триває від 15 до 20 років і відповідає підлітковому та юнацькому вікові.
- Фаза 3 - період від 25 до 40-45 років, період зрілості й розквіту.
- Фаза 4 триває від 45 до 65 років.
- Фаза 5 починається в похилому віці, в 65-70 років.

Зрілість — найбільш тривалий період онтогенезу, який характеризується тенденцією до досягнення найвищого розвитку духовних, інтелектуальних і фізичних здібностей особистості.

Вікові переходи за Левінсоном:

- - до ранньої дорослості - 17-22 роки;
- - перехід 30-річчя - 28-33 роки;
- - до середньої дорослості - 40-45 років;
- - перехід 50-річчя - 50-55 років;
- - перехід до пізньої дорослості - 60-65 років.

Періодизація розвитку особистості в період дорослості:

1. Юнацький вік – 17-23 роки,
2. Молодість 24-30 років,
3. Розквіт 31-40 років
4. зрілість 41-55 років
5. Похилий вік 55-75 років,
6. Старечий вік 75-90 років
7. Довголіття понад 90 років

Стадії психосоціального розвитку особистості за Е.Еріксоном

Оральна-сенсорна – від 0 до 1 року	Довіра - недовіра
М'язово-анальна – 1-3 роки	Автономія - сумніви, сором
Локомоторно-генітальна – 3-6 років	Ініціативність - почуття провини
Латентна стадія – 6-12 років	Досягнення - неповноцінність
Отроцтво і юність – 12-19 років	Ідентичність - дифузія ідентичності
Рання зрілість – 20-25 років	Інтимність - ізоляція
Середня зрілість – 26-64 роки	Продуктивність - застій
Пізня зрілість – після 65 років	Інтеграція - розчарування в житті

Дорослість характеризується специфічним підходом до вирішення різних життєвих ситуацій, раціональністю, формулюванням та реалізацією цілей, активністю й відкритістю і рівністю в стосунках:

- **Раціональність.** Прийняття раціональних рішень на основі власних інтересів і моральних принципів. Дорослі розрізняють процес почуттів і інтелектуальний процес.
- Формулювання цілей і та прийняття заходів для їх реалізації, встановлення пріоритетів.
- **Рівність в стосунках.** Керування принципом рівності, але емоційно незрілі люди беруть на себе роль дитини стосовно своїх рідних.

А віковими завданнями розвитку у період старості прийнято вважати адаптацію до вікових змін (тілесних, психофізіологічних); адекватне сприйняття старості як необхідного життєвого періоду та протистояння негативним стереотипам; розумний розподіл часу і цілеспрямоване використання решти життєвого часу та ресурсів; рольова переорієнтація, відмова від старих і пошук нових рольових позицій; збереження емоційної гнучкості, прагнення до афективного збагачення в інших формах та прагнення душевної гнучкості і нових форм поведінки, внутрішньої цілісності в осмислення прожитого життя.

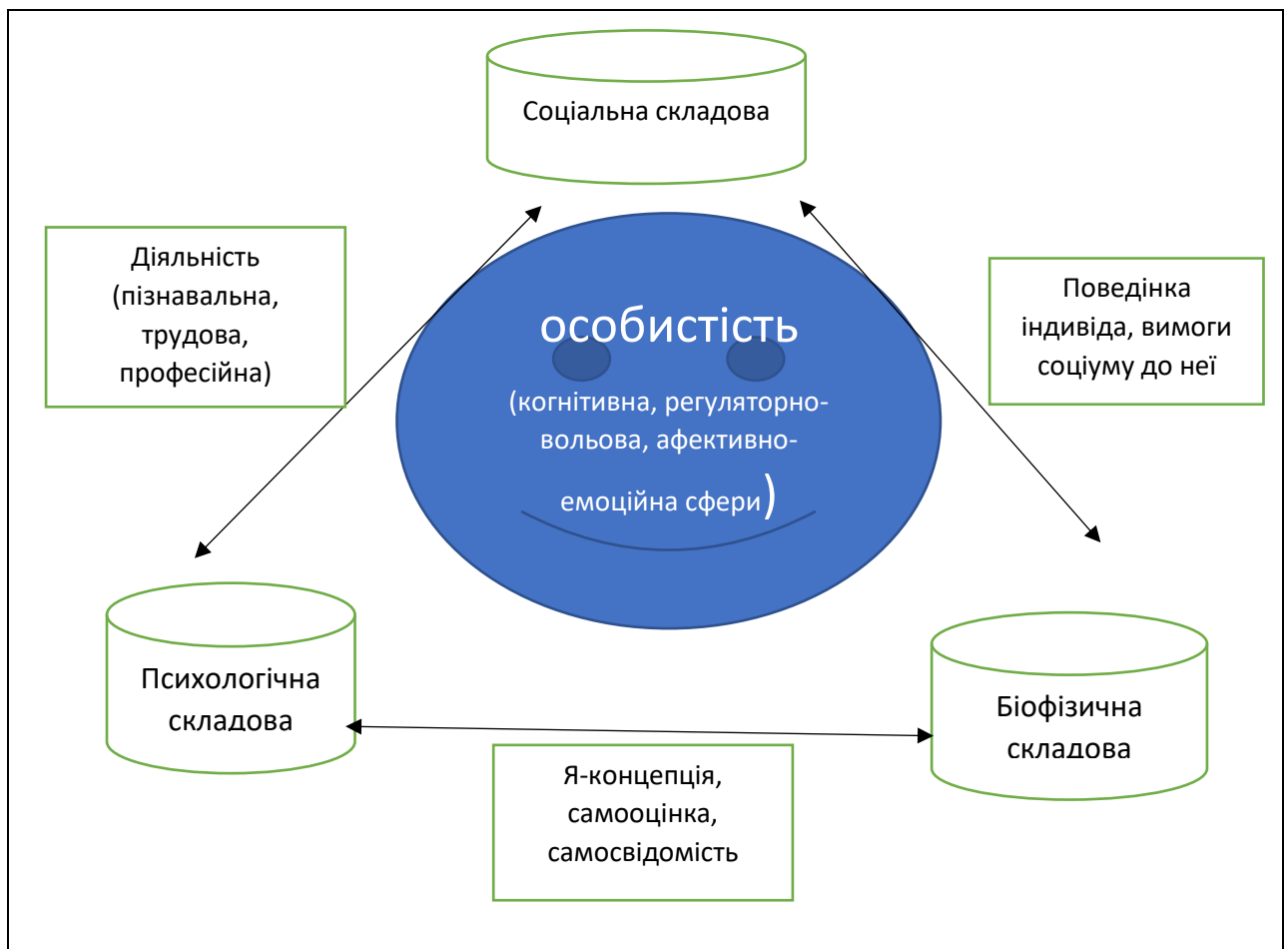

Рис.1 Трикутник складових розвитку особистості

Негативні риси дорослої особистості (Темна тріада за Д.Л. Полхусом та Кевіном М. Вільямсом, 2002):

- Нарцисизм,
- Психопатія,
- Макіавелізм.

Семінарсько-практичне заняття 2.

Тема: Особливості, показники та зміст нормативного розвитку особистості на різних вікових етапах 2 години

Мета заняття: закріпити теоретичні знання за нормою показників психічного розвитку; опрацювати теоретичні складові заняття, працювати над аналітичними вміннями здобувачів вищої освіти; розвинути навчально-пізнавальну активність здобувачів вищої освіти.

Обладнання заняття: конспект лекції, роздатковий матеріал, опорний конспект з семінарського заняття, демонстрація анімаційного відео

Форма проведення заняття:

1. Виступи студентів за питаннями семінару з використанням презентацій.
2. Навчальна гра
3. Групова дискусія

План

Теоретична частина:

Питання для обговорення:

Групова дискусія:

1. Характеристика норми розвитку, показники розвитку особистості
2. Основні закономірності розвитку у дитячому та дорослому віці
3. Навчання, виховання і розвиток: взаємозв'язок та взаємовплив. Рівні актуального розвитку і зони найближчого розвитку. Інтеріоризація та екстеріоризація
4. Діяльність і розвиток особистості: провідна діяльність, соціальні ситуації розвитку
5. Спадковість і виховання у психічному розвитку особистості (групова дискусія)
6. П'ятифакторна модель особистості

Практична частина:

1. Розв'язання психолого-педагогічних задач: опрацювання завдань для усного виконання в аудиторії

Завдання: Поясніть розуміння тези «Я живу, значить Я-розвиваюсь»

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ПОЗААУДИТОРНОГО ВИКОНАННЯ

1. ПРАКТИЧНІ ПИСЬМОВІ ЗАВДАННЯ

Практична задача

1. Проведіть аналіз роботи Л.С. Виготського «Структура і динаміка віку» та визначте динаміку вікового розвитку.
2. Поясніть завдання розвитку в зрілому віці. Представте результати у вигляді таблиці
3. Дайте пояснення «кризовим періодам розвитку. Проаналізуйте особливості вікових криз в період дорослості.

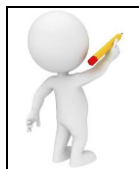
2. СЛОВНИКОВА РОБОТА:

вищі психічні функції, провідний тип діяльності, ставлення, особистісне зростання, людина, вчинок, цінності, вибір, нужда.

Література

1. Кацавець Р. С. (2024) Психологія розвитку особистості. Навч. посіб. Київ: Алерта, 6-19
2. Столяренко О. Б. (2012) Психологія особистості. Навч. посіб. – Київ: Центр учбової літератури, 8-69
3. Католик Г. та інші (2022) Психологія особистості (в схемах, презентаціях і таблицях): навчальний посібник. Львів: ЛьвДУВС,
4. Максименко С. Д. (ред), Максименко К.С., Папуча М.В. (2007) Психологія особистості : підруч. для студ. вищ. навч. закладів Київ: КММ

5. Сердюк Л.З. (2018) Психологічні фактори самоідентифікації особистості *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*, Том. V: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. 18. 151-161.

Лекція 3-4.

Тема 3: Розвиток особистості в дорослому віці як суб'єкта освіти Лекція (2 години)

Тип лекції: інформаційна лекція з елементами бесіди

Матеріальне забезпечення: таблиці, слайди, мультимедійна презентація, роздатковий матеріал

Мета: ознайомити здобувачів вищої освіти з можливостями розвитку особистості в період дорослості, сприяти формуванню та розвиненню знання студентів про предмет і завдання та роль психології розвитку в загальній системі знання про розвиток і формування особистості, розвинути наукову уяву здобувачів вищої освіти на другому магістерському рівні

Ключові слова: криза спустошеності, криза безперспективності, кризи здоров'я, кризи значущих стосунків, кризи особистісної автономії, кризи самореалізації, кризи життєвих помилок.

План:

1. Характеристика дорослого періоду життя. Періоди, фази дорослості. Анатомо-фізіологічні особливості дорослості
2. Психосоціальний та пізнавальний розвиток дорослості.
3. Проблема психічного і фізичного здоров'я в період дорослості.
4. Кризи дорослості. Проблема сенсу життя
5. Проблема освіти в період дорослості.

Питання, які виносяться на самостійне вивчення: Роль неперервної освіти в структурі дорослої людини.

Методичні вказівки: усвідомити необхідність знань з курсу, підкреслити роль освіти у розвитку особистості в період дорослості, усвідомити взаємозв'язок між розвитком і проходженням вікових кризових періодів.

Питання для самоконтролю:

1. Розкрийте напрями розвитку особистості в період зрілості
2. Опишіть кризи розвитку в період зрілості

Рекомендована література:

1. Кацавець Р. С. (2024) Психологія розвитку особистості. Навч. посіб. Київ: Алерта, 6-19
2. Столяренко О. Б. (2012) Психологія особистості. Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 8-69
3. Католик Г. та інші (2022) Психологія особистості (в схемах, презентаціях і таблицях): навчальний посібник. Львів: ЛьвДУВС,
4. Максименко, С. Д. (2013) Психологія учіння людини: генетико-моделюючий підхід : монографія. Київ : Слово.
5. М.В. Папуча, М.М. Наконечна (2018) Проблема розвитку в психології особистості. *Навчальний посібник*. Ніжин: НДУ ім. М.Гоголя.

Зміст лекційного матеріалу

Джерелами розвитку є провідна діяльність, провідний тип спілкування, кризи розвитку.

Особливості кризових періодів: нечіткість початку і кінця кризи, поява труднощів у вихованні і самовихованні.

Г. Еббінгауз: виділив три періоди: *прогрес* – від народження до 25 років, *зупинку (плато)* - від 25 до 50 років, *регрес* - від 50 років.

Чотири варіанти формування ідентичності за Д. Марше:

- невизначена, ще несформована дифузна ідентичність,
- передвирішальна ідентичність,
- проба ролей - самоідентичність,
- зріла ідентичність.

КРИЗА – закономірний етап розвитку, в основі якого лежить конфлікт старих та нових мотивів; стан, який викликаний певними причинами чи різкою зміною статусів персонального життя.

Вікові кризи – особливі, відносно недовготривалі за часом періоди онтогенезу, які характеризуються різкими психологічними змінами. Основними характеристиками вікової кризи є: нечіткість кордонів періоду, відносно нетривалий час протікання, зміна характеру (важковихованість), конструктивний характер розвитку.

Серед основних ознак **кризи дорослого віку** вирізняють:

- 1) зміна ставлення до того, що раніше здавалося важливим, значущим і цікавим, відштовхуючим. Це сигнал глибокої внутрішньої роботи;
- 2) усвідомлення в тій чи іншій мірі того, що відбулося, визначення його людиною для себе;
- 3) укорінення нового у світогляді, тобто висування нових вимог до себе і до інших, нових повсякденних дій і звичок

Кризи дорослості за Г.Шихі:

- - криза (20-22 роки) - перехід до ранньої дорослості, **криза "відривання від батьківських коренів"**.
- - **нормативна криза 30 років - криза кінця молодості**, перехід до середньої дорослості, "золотому віку", періоду найвищої працездатності і віддачі. - Період після 30 років - "коріння і розширення" - пов'язаний з вирішенням матеріальних та житлових проблем, просуванням по службі, розширенням соціальних зв'язків, а також з аналізом своїх витоків і з поступовим прийняттям частин свого Я, які раніше ігнорувалися. Зміна уявлень про своє життя, іноді руйнування образу життя, перегляд цінностей та сенсу життя, якщо криза «сенсу життя» не мала успіху, то у віці 40 років ця криза може повторитись для вирішення екзистенціальних проблем: незадоволеність своїм життям, розходженням між життєвими планами та їх реалізацією в професійному та / чи сімейному житті.
- - **Криза середини життя**, криза 40-річчя, отримав найбільшу популярність і одночасно найбільш суперечливі оцінки. Перші ознаки кризи, розладу внутрішнього світу - зміна ставлення до того, що раніше здавалося важливим, значимим, цікавим або, навпаки, відштовхує. Криза ідентичності виражається в переживанні почуття нетотожності самому собі, того, що став іншим.
- - **Невирішеність кризових переживань**, відмова від активності поновлення повертає криза з новою силою **до 50 років**.
- Ближче до 60 років відбувається зміна всієї мотивації в зв'язку з підготовкою до пенсійного періоду життя.
- **Криза виходу на пенсію** - криза особи, яка вийшла на пенсію: Зміна розкладу звичного режиму та укладу життя, відчуття непотрібності, зниження соціального статусу, погіршення стану здоров'я. Поглиблюється дорослішанням онуків, особливо коли людина присвячувала себе родині. З виходом на пенсію погіршується фінансове становище, втратою одного з подружжя, близьких родичів чи друзів.

Життєва криза – перехідний період життя, коли відбувається руйнація і активна заміна життєвих ролей особистості, якісний перехід із однієї до іншої, що зумовлюється внутрішніми та зовнішніми обставинами життя, труднощами між особистісних стосунків, якимись значущими життєвими подіями.

Класифікація типів життєвих криз (за П.П. Горностаєм)

Кризи становлення особистості: Вікові кризи: дитинства, підліткові, юнацькі. Зміна чи втрата місця роботи. Зміна місця проживання

Кризи здоров'я: Втрата здоров'я. Каліцтво. Серйозні проблеми здоров'я, що докорінно змінюють життя

Термінальні кризи: Кризи, пов'язані з термінальними кризами (обставини, які погрожують життю, смертний вирок суду, онкозахворювання, СНІД).

Криза значущих стосунків: Смерть близької людини. Вимушена розлука. Сімейна чи іншого роду зрада. Розлучення. Поява нових соціальних ролей. Кризи кохання

Кризи особистісної автономії: Обмеження чи втрата особистісної свободи чи автономії. Позбавлення волі

Кризи самореалізації: Неможливість самореалізації: втрата роботи, програш на виборах, втрата соціального статусу. Вихід на пенсію. Банкрутство. Крах життєвих планів. Усвідомлення життєвого плану.

Кризи життєвих помилок: втрата цінних або коштовних речей.

Класифікація життєвих криз дорослості за О. Варбан:

за віковим (кризи розвитку): криза 30 ти років; криза «середини» життя; криза похилого віку

за критерієм тривалості: мікро криза – кілька хвилин; короткочасна – до 4 6 тижнів; довготривала – до 1 го року;

за критерієм результативності: конструктивні; деструктивні;

за діяльнісним критерієм: криза операціональної сторони життєдіяльності: «не знаю, як жити далі»; криза мотиваційно цільової сторони життєдіяльності: «не знаю, для чого жити далі»; криза смислової сторони життєдіяльності: «не знаю, навіщо взагалі жити далі»;

за критерієм детермінованості: кризи, що викликані інтрапсихічними факторами; кризи, що викликані ситуативними факторами;

за критерієм складності: прості кризи, що викликані однією подією; багатовимірні кризи, що торкаються практично всіх аспектів індивідуального життя особистості;

за критерієм передбачуваності: передбачувані (нормативні); «ситуаційні» (імовірнісні);

Кризи ранньої дорослості (від 20 до 40 років).

Перша психологічна криза (приблизно 23 роки) – криза «зустріч з дорослістю».

Друга психологічна криза (28-32 роки) – криза «сенсу життя». Криза тридцяти років – зумовлене життєвими труднощами і помилками розчарування людини в значущості культивованих нею цінностей, норм, ідеалів, яке призводить до зміни сенсу її життя, переоцінки життєвих цінностей

Кризи середньої дорослості (від 40 до 60 років). Перехідна криза – криза середини життя (37-40 років). Криза середини життя – це раптове усвідомлення і розуміння того, що половину життя прожито, а мрії, цілі молодості не досягнуто і вже не досягнути, оскільки є реальні розбіжності між дійсним і бажаним

Криза похилого віку (від 65 років і вище) Виникненню кризи сприяє те, що: порушується звичний режим життя людини; змінюється її соціальний статус (з працівника вона стає пенсіонером);

поступово відділяються діти та онуки, що особливо відображається на жінках, які присвятили себе переважно сім'ї; прискорюється біологічне старіння, бо активізується деградація у різних системах організму; погіршується матеріальний стан;

втрачаються близькі люди (смерть чоловіка, дружини) тощо.

Суттю кризи є оцінка цінності та смислу прожитого життя (Т. Д. Марцинковська)

Ознаки початку кризового періоду:

- 1) зміна ставлення до того, що раніше здавалося важливим, значущим і цікавим, відштовхуючим. Це сигнал глибокої внутрішньої роботи;
- 2) усвідомлення в тій чи іншій мірі того, що відбулося, визначення його людиною для себе;

- 3) укорінення нового у світогляді, тобто висування нових вимог до себе і до інших, нових повсякденних дій і звичок

Відмінності нормативних криз дорослості від дитячих криз:

- - в зрілому віці перелік, номенклатура основних діяльностей нерідко залишається постійною (трудова, продуктивна діяльність, сім'я, спілкування і т.д.) на відміну від періоду дитинства, коли відбувається періодична зміна провідних діяльностей;
- - глибокі зміни відбуваються всередині самих основних діяльностей дорослої людини, в їх співвідношенні між собою;
- - кризи зрілості виникають рідше, з великим тимчасовим розривом (7-10 років), вони набагато меншою мірою прив'язані до певного хронологічного віку і більш тісно залежать від соціальної ситуації, особистих обставин життя;
- - розвиток в інтервалах між кризами відбувається більш згладжено, хронологічні рамки досить умовні;
- - кризи зрілості проходять більш усвідомлено і більш приховано, чи не демонстративно для оточуючих;
- вихід з кризи, його подолання пов'язане з необхідністю власної активної внутріличностной роботи; вирішальна роль в становленні особистості у всій її повноті і унікальності належить самій людині

КРИЗА АНОРМАЛЬНА АБО НЕНОРМАТИВНА КРИЗА - вікова криза пов'язана із завершенням певного етапу психічного розвитку і переходом до нового вікового періоду. Це якісна зміна ролей, яких потребує від людини провідна діяльність. криза, що виникає в результаті складних умов життя вимагає від людини дій, які перевершують її можливості, а в деяких випадках змінюють долю людини. характеризується переживаннями та протиріччями у внутрішньому світі дорослої людини і виражає її суб'єктне ставлення до подій її власного життя або життя в цілому.

Криза нереалізованості

Криза спустошеності

Криза безперспективності

Семінарсько-практичне заняття 3-4.

Тема: Розвиток особистості в дорослому віці як суб'єкта освіти

4 години

Мета заняття: закріпити теоретичні знання за нормою показників психічного розвитку; опрацювати теоретичні складові заняття, працювати над аналітичними вміннями здобувачів вищої освіти; розвинути навчально-пізнавальну активність здобувачів вищої освіти.

Обладнання заняття: конспект лекції, роздатковий матеріал, опорний конспект з семінарського заняття, демонстрація анімаційного відео

Форма проведення заняття:

1. Виступи студентів за питаннями семінару з використанням презентацій.
2. Навчальна гра
3. Групова дискусія

План

Теоретична частина:

Питання для обговорення:

Групова дискусія:

1. Головні теоретичні основи у розумінні психо-соціального розвитку в період дорослості
2. Умови позитивного розвитку особистості в кризові періоди життя в дорослому віці.
3. Етапи професійного шляху дорослого.
4. Характеристика когнітивного розвитку в період зрілості
5. Сенс життя та життєтворчості в період дорослості (В.Франкл, Р.Мей та інші)

6. Особистий сенс як критерій внутрішнього світу дорослої особистості

Практична частина:

1. Розв'язання психолого-педагогічних задач: опрацювання завдань для усного виконання в аудиторії

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ПОЗААУДИТОРНОГО ВИКОНАННЯ

1. ПРАКТИЧНІ ПИСЬМОВІ ЗАВДАННЯ

Практична задача

1. Проведіть спостереження за поведінкою дорослого віком 22-30 років та окресліть ознаки (в ситуації їх виявлення) криз дорослості.

2. СЛОВНИКОВА РОБОТА:

криза спустошеності, криза безперспективності, кризи здоров'я, кризи значущих стосунків, кризи особистісної автономії, кризи самореалізації, кризи життєвих помилок.

Література

1. Кацавець Р. С. (2024) Психологія розвитку особистості. Навч. посіб. Київ: Алерта, 6-19
2. Столяренко О. Б. (2012) Психологія особистості. Навч. посіб. – Київ: Центр учбової літератури, 8-69
3. Католик Г. та інші (2022) Психологія особистості (в схемах, презентаціях і таблицях): навчальний посібник. Львів: ЛьвДУВС,
4. Максименко, С. Д. (2013) Психологія учіння людини: генетико-моделюючий підхід : монографія. Київ : Слово.
5. М.В. Папуча, М.М. Наконечна (2015) Проблема розвитку в психології особистості. *Навчальний посібник*. Ніжин: НДУ ім. М.Гоголя.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2.

Психологія аномального розвитку особистості

Лекція 5-6

Тема 4: Питання психічної норми та ненормативний розвиток особистості.

Лекція (2 години)

Тип лекції: інформаційна лекція з елементами бесіди

Матеріальне забезпечення: таблиці, слайди, мультимедійна презентація, роздатковий матеріал

Мета: ознайомити здобувачів вищої освіти з поняттями теми, сприяти формуванню та розвиненню знання студентів про нормативний та ненормативний розвиток особистості, розвинути наукову уяву здобувачів вищої освіти на другому магістерському рівні

Ключові слова: розвиток, психічний розвиток, норма, аномальний розвиток

План:

1. Самосвідомість та Я-концепції для саморозвитку особистості в нормі та в порушенні норми
2. Характеристика системного підходу в вивченні нормального та аномального розвитку в період дорослості.
3. Індивідуальні варіанти розвитку в нормі та при патології розвитку, особливості морального розвитку в роботах І.О. Сікорського.
4. Статевий диморфізм та статева ідентифікація особистості
5. Психічні аномалії особистості, фактори і форми психопатологічних розладів.

Питання, які виносяться на самостійне вивчення: Геніальність особистості в нормі та патології розвитку особистості.

Методичні вказівки: усвідомити необхідність знань з курсу, виділити норму та аномалії розвитку особистості, усвідомити взаємозв'язок між індивідуальними варіантами розвитку особистості.

Питання для самоконтролю:

1. Розкрийте особливості аномального розвитку особистості
2. Опишіть роль тайм-менеджменту в особистісному просторі особистості.
3. Проаналізуйте індивідуальні варіанти розвитку особистості.

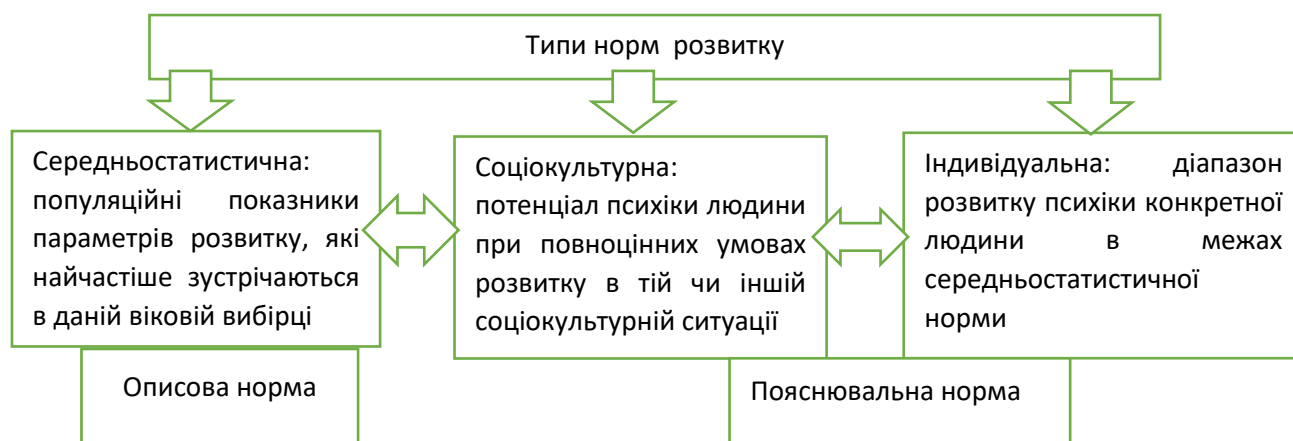
Рекомендована література:

1. Кацавець Р. С. (2024) Психологія розвитку особистості. Навч. посіб. Київ: Алерта, 6-19
2. Столяренко О. Б. (2012) Психологія особистості. Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 8-69
3. Католик Г. та інші (2022) Психологія особистості (в схемах, презентаціях і таблицях): навчальний посібник. Львів: ЛьвДУВС,
4. Кириленко В.Г. (2007) Особливості розумового розвитку молодших школярів з різними рівнями фізичного здоров'я. *Гуманістичні універсалії освітнього простору: можливості самореалізації особистості. Матеріали Всеукраїнської конференції (28-29 вересня 2007).* за ред Г.О. Балла і Н.А. Бастун. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2007. С. 111 – 120.
5. Кириленко В.Г. (2015) Social and psychological support for children with chronic illnesses and disabilities in terms of out-of-school educational institutions in Ukraine. *International Forum for Education /Early Support for a Child with a Disability in the Polish and International Perspective.* 8. S. 197-210
6. С.Д. Максименко, В.Л. Зливков, С.Б. Кузікова (2015) Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика: монографія. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка.
7. Папуча М. В., Наконечна М. М. (2018) Теоретичні основи психології особистості : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя.

Зміст лекційного матеріалу

Статистична норма – це той рівень психосоціального розвитку людини, який відповідає середнім кількісно-якісним показникам, отриманих при обстеженні певної групи людей одного й того ж віку, статі, культури, впливу екології тощо. Відмова від статистичної норми, яку встановити досить важко, дозволяє шукати нові змістові критерії, наприклад не бал та порівняння обстежуваних між собою, а ступінь готовності кожного до виконання певного критеріального завдання.

Виділяються норми розвитку: середньостатистичні; соціокультурні; індивідуально-особистісні; комбіновані.

Нормальним розвитком (Т.Вейс) прийнято вважати відносно гармонійну рівновагу між значною кількістю можливостей різних відхилень і неправильним формуванням, що відповідає будь-якому розвитку. До умов нормального розвитку прийнято називати: нормальну роботу головного мозку і його кори, нормальний фізичний розвиток дитини і пов'язані з ним збереження нормальною

працездатності, нормального тону нервових процесів тощо. До групи екзогенних причин, а вони викликають порушення у розвитку в різні періоди онтогенезу: в перинатальний період, в натальний період, в постнатальний період.

Функціональна норма – норма індивідуального розвитку людини, певний гармонічний баланс між особистістю і соціумом.

Статевий диморфізм – це фізичні відмінності між обома статями, зумовлені біологічно. Біологічне значення статевого диморфізму пов'язане зі збереженням людини як біологічного виду.

Маскулінність – певна схема чоловічої поведінки, ознаками якої є: прагнення бути інтелектуально та фізично активним, неемоційним, не проявляти ознак слабкості.

Фемінність – певна схема жіночої поведінки, ознаками якої є: пасивність, концентрація на почуттях, прояв емоцій та прагнення розділити їх з іншими.

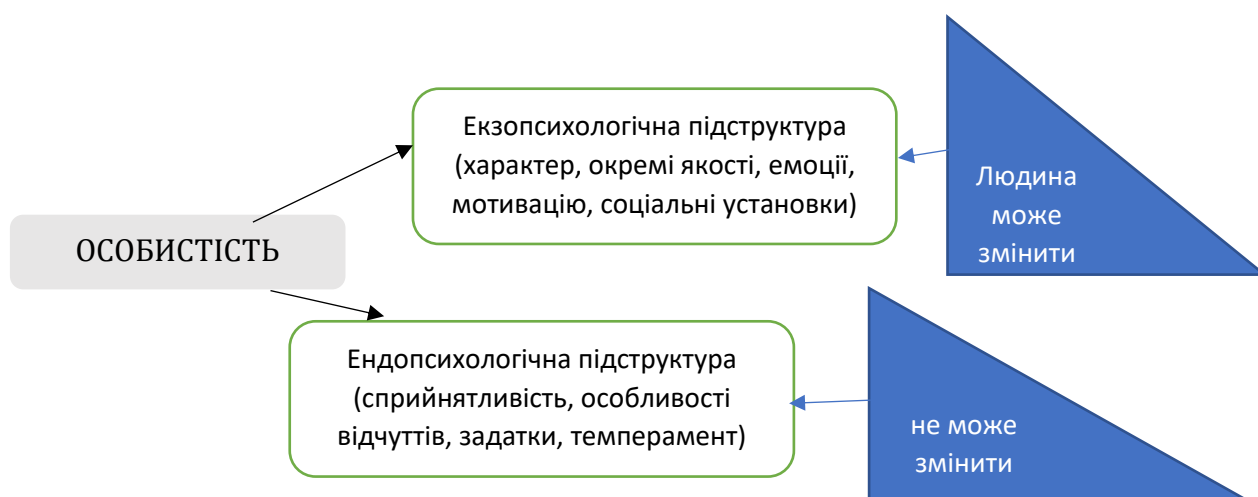
Андрогінія розуміється як узгодження тенденцій маскулінності і фемінності в одній особистості. Андрогінія – це особливий тип психологічного функціонування з багатьма позитивними наслідками і спрямування на уникнення самовизначення особистості, фіксованого на полюсі статі.

УМОВИ НОРМАЛЬНОГО РОЗВИТКУ (соціальний аспект)

- взаємодія між людьми в системі „суб'єкт-об'єкт”
- ставлення до інших як самоцінності (центральне системоутворююче ставлення);
- здатність до самопожертви, до децентрації;
- творчий, цілеутворюючий характер життєдіяльності;
- потреба в позитивній свободі;
- здатність до вільного волевиявлення;
- можливість само проектування майбутнього;
- віра у здійснення запланованого;
- внутрішня відповідальність перед собою та іншими.
-

ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ

- Циклічність психічного розвитку,
- Нерівномірність психічного розвитку,
- Розвиток окремих психічних функцій на базі сформованих раніше,
- Пластичність нервових процесів.
- Співвідношення біологічних і соціальних факторів в процесі психічного розвитку.
- Співвідношення образу, стилю, якості життя

Інтенсивність і розповсюдженість патологічного процесу:

- Включеність в зону ураження психічних процесів (сенсорних, інтелектуальних порушень) характеризує локальність або системність форми порушення.
- локальні форми порушень – дефект окремих аналізаторних систем: зору, слуху, мовленевої і рухової сфер.
- до системних порушень відносяться інтелектуальні дефекти – розумова відсталість і ЗПР.

Первинний і вторинний дефект (Л.С.Виготський).

- Первинний дефект виникає в результаті органічного пошкодження або недорозвитку будь якої біологічної системи (аналізаторів, вищих відділів головного мозку) внаслідок виникнення патогених чинників.
- Вторинні – мають характер психічного недорозвитку і порушення соціальної поведінки, яка не витікає безпосередньо із первинного дефекту, але ним обумовлена (порушення мови у глухих, порушення сприйняття і просторової орієнтації у сліпих тощо)

Семінарсько-практичне заняття 5-6.**Тема: Актуальні питання психічної норми та ненормативний розвиток особистості.****4 години**

Мета заняття: закріпити теоретичні знання про норму та ненормативний розвиток особистості; опрацювати теоретичні складові заняття, працювати над аналітичними вміннями здобувачів вищої освіти; розвинути навчально-пізнавальну активність здобувачів вищої освіти.

Обладнання заняття: конспект лекції, роздатковий матеріал, опорний конспект з семінарського заняття, демонстрація анімаційного відео

Форма проведення заняття:

1. Виступи студентів за питаннями семінару з використанням презентацій.
2. Колоквіум

План**Теоретична частина:****Питання для обговорення:****Групова дискусія:**

1. Головні теоретичні основи у розумінні психо-соціального розвитку в період дорослості
2. Умови розвитку невротичної (тривожної) особистості за К.Хорні та захисні стратегії.
3. Мотиваційне поле розвитку особистості та порушення мотивації.
4. Характеристика когнітивного розвитку в період зрілості
5. Сенс життя та життєтворчості в період дорослості
6. Саногенний потенціал особистості та саморегуляція

Практична частина:

1. Розв'язання психолого-педагогічних задач: опрацювання завдань для усного виконання в аудиторії

Як би ви охарактеризували і порівняли між собою положення молодого людини в тому, що стосується трьох сторін психосоціального розвитку - розвиток "Я" як індивідуума, "Я" як члена сім'ї, "Я" як працівника? Які особливості рольового напруження чи рольового конфлікту у кожного з них?

2. Задача:

Вивчення людей похилого віку та довгожителів показує, що поступове звільнення від обов'язків і зв'язаних з ними функцій приводить до звуження і порушення особистості. І, навпаки, постійний зв'язок з оточуючим життям сприяє збереженню особистості до самої смерті. Якщо людина по тим або іншим причинам (наприклад, в зв'язку з вихідом на пенсію) перестає професійну, громадську діяльність, то це приводить до глибоких змін в структурі її особистості – особистість починає руйнуватися. Це в свою чергу приводить до функціональних нервових та серцево-судинних хвороб. (За Б.Г. Ананьєвим)

1. Який закономірний зв'язок між психікою і діяльністю проявляється в наступному описі?

2. Розкрийте закономірності розвитку психіки людини
3. Здійсніть психологічну характеристику людей похилого віку з метою їх навчання в Університеті III покоління.
4. Доберіть методи дослідження мотивації учіння людей похилого віку

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ПОЗААУДИТОРНОГО ВИКОНАННЯ

1. ПРАКТИЧНІ ПИСЬМОВІ ЗАВДАННЯ

Практична задача

1. Поясніть як Ви розумієте вислів «Вихідна точка досліджень особистості – не індивідуальні особливості людини, а та соціальна система, до якої вона включена, і ті соціальні функції і ролі, які вона у ній виконує»

2. СЛОВНИКОВА РОБОТА:

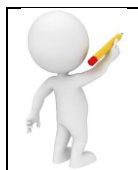
життєві протиріччя, любов, незалежність в моральних судженнях, самозабезпечення, самообслуговування, мотиваційне поле, когнітивний розвиток, сенси життя.

ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ КОНСПЕКТУВАННЯ:

Говорун Т., Кікінежді О. Стаття та сексуальність: психологічний ракурс. - Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 1999. - 384 с

Література

1. Варій М.Й. (2008) Психологія особистості : навч.посібник. Київ : Центр учбової літератури
- 2.Кацавець Р. С. (2024) Психологія розвитку особистості. Навч. посіб. Київ: Алерта, 6-19
3. Столяренко О. Б. (2012) Психологія особистості. Навч. посіб. – Київ: Центр учбової літератури, 8-69
4. Католик Г. та інші (2022) Психологія особистості (в схемах, презентаціях і таблицях): навчальний посібник. Львів: ЛьвДУВС,
5. Максименко, С. Д. (2013) Психологія учіння людини: генетико-моделюючий підхід : монографія. Київ : Слово.
6. М.В. Папуча, М.М. Наконечна (2015) Проблема розвитку в психології особистості. *Навчальний посібник*. Ніжин: НДУ ім. М.Гоголя.
7. Шахова О.Г. (2019) Соціальна психологія особистості: навчальний посібник. Харків: «Контраст»

Лекція 7. Причини анормального розвитку. Тема 5: Навчання осіб з ненормативним розвитком Лекція (2 години)

Тип лекції: інформаційна лекція з елементами бесіди

Матеріальне забезпечення: таблиці, слайди, мультимедійна презентація, роздатковий матеріал

Мета: ознайомити здобувачів вищої освіти з поняттями теми, сприяти формуванню та розвиненню знання студентів про причини ненормативного розвитку особистості, розвинути наукову уяву здобувачів вищої освіти на другому магістерському рівні

Ключові слова: акме, психічний розвиток, норма, анормальний розвиток

План:

1. Акмеологія про саморозвиток людини та досягнення стану «акме».
2. Причини ненормативного розвитку
3. Характеристика гармонійної та дисгармонійної особистості.
4. Самоповага та комплекс меншовартості особистості.

5. Девіантна поведінка та депривація.

6. Особливості навчання осіб з ненормативним розвитком.

Питання, які виносяться на самостійне вивчення: Психоаналітична теорія про ненормативність розвитку особистості.

Методичні вказівки: усвідомити необхідність знань з курсу, виділити предмет та завдання теми, зрозуміти причини ненормативного розвитку особистості

Питання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте нормативну та ненормативну поведінку особистості.

2. Опишіть причини ненормативного та аномального розвитку

Рекомендована література:

1. Кацавець Р. С. (2024) Психологія розвитку особистості. Навч. посіб. Київ: Алерта, 6-19

2. Столяренко О. Б. (2012) Психологія особистості. Навч. посіб. – Київ: Центр учбової літератури, 8-69

3. Католик Г. та інші (2022) Психологія особистості (в схемах, презентаціях і таблицях): навчальний посібник. Львів: ЛьвДУВС,

4. Кириленко В.Г. (2007) Особливості розумового розвитку молодших школярів з різними рівнями фізичного здоров'я. *Гуманістичні універсалії освітнього простору: можливості самореалізації особистості. Матеріали Всеукраїнської конференції (28-29 вересня 2007).* за ред Г.О. Балла і Н.А. Бастун. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2007. С. 111 – 120.

5. Кириленко В.Г. (2015) Social and psychological support for children with chronic illnesses and disabilities in terms of out-of-school educational institutions in Ukraine. *International Forum for Education /Early Support for a Child with a Disability in the Polish and International Perspective.* 8. S. 197-210

6. Максименко, С. Д. (2013) Психологія учіння людини: генетико-моделюючий підхід : монографія. Київ : Слово.

7. М.В. Папуча, М.М. Наконечна (2018) Проблема розвитку в психології особистості. *Навчальний посібник.* Ніжин: НДУ ім. М.Гоголя.

Зміст лекційного матеріалу

Вивчення особливостей розвитку		
Збір інформації	Обробка інформації	
Вивчення документів	Теоретична	Математична
Вивчення продуктів діяльності	Патопсихологічна	Факторний аналіз
Спостереження	Нейропсихологічна	Кореляційний аналіз
Бесіда	Соціально-психологічна	
Експеримент		
Тестування		
Анкетування		

УМОВИ ТА КРИТЕРІЇ АНОМАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

- ставлення до людини як засобу досягнення власної мети;
- егоцентризм і нездатність до самовіддачі і любові;
- причинно обумовлений, підкорений зовнішнім обставинам характер життєдіяльності;

- відсутність чи слабо вираженість потреби і позитивній свободі;
- нездатність до вільного волевиявлення, само проектування власного майбутнього;
- відсутність віри у свої можливості;
- відсутність чи слабка внутрішня відповідальність перед собою і іншими;
- відсутність бажання до визначення сенсу життя

Загальні закономірності аномального розвитку:

- Будь-яке порушення розвитку викривляє стосунки з іншими людьми та оточуючим світом.
- Зниження пізнавальної мотивації
- Порушення прийому, переробки, збереження, відтворення інформації, зниження швидкості,
- Підвищення порогів відчуття,
- Недостатність кількості знаків в структурі свідомості
- Зниження темпу психічного розвитку
- Висока залежність психічних функцій одна від одної.

Беручи до уваги ідею Виготського про дві взаємопов'язані лінії розвитку (біологічної й соціально-психологічної),

В. Лебединський виділяє ряд патопсихологічних параметрів, що визначають характер психічного дизонтогенезу:

- функціональна локалізація порушення;
- залежність від часу ураження і тривалості стану ураження;
- порушення міжфункціональної взаємодії систем в процесі аномального системогенезу;
- характер взаємозв'язків між первинним і вторинним дефектом.

Класифікація загальних форм дизонтогенезу за В.Лебединським (1985):

- загальний стійкий недорозвиток на ґрунті генетичних порушень і ранніх дисфункціональних пошкоджень мозку (розумова відсталість),
- затримка розвитку,
- ушкоджений розвиток,
- дефіцитарний розвиток,
- викривлений розвиток,
- дисгармонійний розвиток.

Семінарсько-практичне заняття 7.

Тема: Причини аномального розвитку. Навчання осіб з ненормативним розвитком

2 години

Мета заняття: розширити знання про причини аномального розвитку; опрацювати теоретичні складові заняття, сформувані аналітичними вміннями здобувачів вищої освіти; розвинути навчально-пізнавальну активність здобувачів вищої освіти.

Обладнання заняття: конспект лекції, роздатковий матеріал, опорний конспект з семінарського заняття, демонстрація анімаційного відео

Форма проведення заняття:

1. Виступи студентів за питаннями семінару з використанням презентацій.
2. Групова дискусія
3. Колоквіум

План

Теоретична частина:

Питання для обговорення:

Групова дискусія:

1. Головні теоретичні основи у розумінні психо-соціального розвитку в період дорослості
2. Умови позитивного розвитку особистості в кризові періоди життя в дорослому віці.
3. Особливості розвитку мотиваційної та афективної сфер в середньому віці в нормі і патології.
4. Розвиток психічних пізнавальних процесів у період середньої дорослості. в нормі і при порушеннях.

Практична частина:

1. Розв'язання психолого-педагогічних задач

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ПОЗААУДИТОРНОГО ВИКОНАННЯ

Питання для письмового виконання:

Практична задача

1. Визначте роль раннього дитячого досвіду для наступних етапів розвитку особистості.
2. Розробіть таблицю дослідження вікових аспектів психіки за кордоном (З.Фрейд, А.Фрейд, Е.Еріксон і ін.).

ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ КОНСПЕКТУВАННЯ:

Клименко В. В. Методологічний аналіз поняття „психічний розвиток” людини // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – № 7. – С. 1–7

Література

1. Кацавець Р. С. (2024) Психологія розвитку особистості. Навч. посіб. Київ: Алерта, 6-19
2. Столяренко О. Б. (2012) Психологія особистості. Навч. посіб. – Київ: Центр учбової літератури, 8-69
3. Католик Г. та інші (2022) Психологія особистості (в схемах, презентаціях і таблицях): навчальний посібник. Львів: ЛьвДУВС,
4. Кириленко В.Г. (2007) Особливості розумового розвитку молодших школярів з різними рівнями фізичного здоров'я. *Гуманістичні універсалії освітнього простору: можливості самореалізації особистості. Матеріали Всеукраїнської конференції (28-29 вересня 2007).* за ред Г.О. Балла і Н.А. Бастун. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2007. С. 111 – 120.
5. Кириленко В.Г. (2015) Social and psychological support for children with chronic illnesses and disabilities in terms of out-of-school educational institutions in Ukraine. *International Forum for Education /Early Support for a Child with a Disability in the Polish and International Perspective.* 8. S. 197-210
6. Максименко, С. Д. (2013) Психологія учіння людини: генетико-моделюючий підхід : монографія. Київ : Слово.
7. М.В. Папуча, М.М. Наконечна (2018) Проблема розвитку в психології особистості. *Навчальний посібник.* Ніжин: НДУ ім. М.Гоголя.

СИСТЕМА МОДУЛЬНО-РЕЙТИНГОВОГО КОНТРОЛЮ З КУРСУ “ПСИХОЛОГІЯ РОЗВИТКУ”

Вивчення курсу «Психологія розвитку» передбачає контроль: виявлення, вимірювання і оцінювання знань, умінь студентів. Основною дидактичною функцією контролю знань є забезпечення зворотного зв'язку між викладачем і студентом, отримання педагогом об'єктивної інформації про ступінь засвоєння навчального матеріалу, своєчасне виявлення недоліків і прогалин в знаннях.

Контроль – це перевірка якості засвоєння навчального матеріалу, встановлення зворотного зв'язку між студентом та викладачем.

Контроль має на меті визначити не тільки рівень і якість навчованості студентів, але і об'єму його навчальної праці. Окрім того, виконання контрольних завдань формує у студентів уміння і навички використання теоретичних положень для аналізу і оцінювання психологічних явищ, педагогічних ситуацій, конкретних фактів управлінської діяльності.

Програма дисципліни включає основні види контролю знань студентів *контроль проміжних результатів* засвоєння дисципліни, яких здійснюється протягом семестру та *підсумкового контролю*.

Проміжний контроль не має формальних обмежень. Він здійснюється за задумом викладача. В якості форми такого контролю можна використовувати:

- оперативний контроль під час викладу лекційного матеріалу – за 5 хв. до закінчення лекції викладач задає студентам 2-3 питання. Зауваження до відповідей викладач робить на наступному занятті.
- Бліцконтроль – за 5 хв. до закінчення лекції пропонується на окремому папері записати слова, які студенти запам'ятали з теми. На наступному занятті проводиться аналіз отриманих результатів.
- Контрольні завдання з письмовим звітом – завдання на порівняння, перерахування, складання чи заповнення таблиць. Форма контролю – групова.
- Виконання творчих завдань;
- Реферування та конспектування першоджерел.
- Поточний контроль. Для поточного контролю використовуються результати практичних занять.
- Поточний контроль за темою (семінарські) припускає індивідуальний вибірковий контроль за рівнем знань. Метою поточного контролю за темою є відстеження рівня засвоєння знань окремої теми певним студентом, а також, окрім власне контролю, формування навичок творчого оперування засвоєним матеріалом.
- Поточний модульний контроль є обов'язковим структурним компонентом учбового процесу та здійснюється у формі модульної контрольної роботи.

Підсумковий контроль – перевірка кінцевого результату навчальної роботи студента. Проводиться у формі заліку після вивчення дисципліни. Проведення підсумкового контролю і отримання позитивної оцінки включає: а) оцінку проміжної атестації (результати модуля 1), б) оцінку відвідування занять і активність в аудиторії; а також в) оцінку виконання усіх лабораторних робіт.

Навчальною програмою вивчення дисципліни передбачено самостійне опрацювання студентами значної кількості учбового матеріалу, а тому урізноманітнено форми контролю за виконанням учбової програми. Окрім підсумкового контролю у вигляді заліку, протягом навчального періоду здійснюються форми поточного контролю, до яких належать: поточний модульний контроль, поточний контроль за темою та додаткові форми контролю: індивідуальні завдання, написання рефератів.

Поточний модульний контроль є обов'язковим структурним компонентом учбового процесу та здійснюється у формі модульної контрольної роботи.

Поточний контроль за темою (семінарські) припускає індивідуальний вибірковий контроль за рівнем знань. Метою поточного контролю за темою є відстеження рівня засвоєння знань окремої

теми певним студентом, а також, окрім власне контролю, формування навичок творчого оперування засвоєним матеріалом.

Колоквіум передбачає контроль за певною темою (чи темами), що винесено на високий рівень самостійного опрацювання. Його метою є відстеження рівня засвоєння знань окремої теми (чи тем) кожним студентом.

Підготовка до семінарських та практичних занять, виконання дослідницьких завдань, самостійних і курсових робіт, складання іспиту з психології є етапами підготовки до успішного складання державного екзамену, оскільки у програму його проведення включені питання з курсу вікової психології.

Конспект першоджерел дає можливість перевірити поточну готовність здобувача освіти протягом семестру.

Ключові питання теми є формою контролю, що дозволяє перевірити якість засвоєння студентом ключових термінів та понять дисципліни.

Індивідуальне творче завдання (схеми, таблиці, план роботи, словник термінів, бібліографія, реферат, апробація тренінгової програми) передбачає відстеження рівня засвоєння курсу загалом студентом, а також, окрім власне контролю, формування навичок творчого оперування засвоєним матеріалом. Метою цієї форми роботи є поглиблення знань та формування сфери наукової зацікавленості студентів.

Модульні контрольні роботи з курсу «Психологія розвитку» можуть сприяти більш глибокому засвоєнню проблем, що підіймалися при вивченні дисципліни. Тематика і форми контрольних робіт розроблені відповідно до вимог Державного освітнього стандарту вищої професійної освіти до рівня підготовки майбутніх спеціалістів в галузі психології.

Контрольна робота виконується у вигляді письмових відповідей на теоретичні та практичні питання, рішення задач за варіантами. Підготовка до письмової контрольної роботи найбільш доступний спосіб розвитку навичок самостійної, пошуково-дослідницької діяльності. При виконанні завдань контрольної роботи відпрацьовуються та вдосконалюються навички аналізувати ситуацію, уміння використовувати теоретичні положення вікової психології для прикладних цілей.

ЗАГАЛЬНІ КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ЗНАНЬ

СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ ТА ВИМОГИ ДО ЗАСВОЄННЯ ЗНАНЬ

У структуру кожного модуля з навчальної дисципліни «Психологія розвитку» оцінюються такі складники:

Аудиторна робота студента	Самостійна робота студента	Модульна контрольна робота
---------------------------	----------------------------	----------------------------

Критерії оцінювання аудиторної роботи здобувачів вищої освіти (робота під час семінарів та/або практичних занять)

Аудиторна робота студентів включає семінарські та/або практичні заняття.

«5»	студент демонструє вільне володіння матеріалом теми семінару; ознайомлений з рекомендованою літературою, вміє самостійно знайти відповідь на проблемні запитання, спираючись на лекційний матеріал та першоджерела; вміє вводити та використовувати власні класифікації, аналізувати, робити власні висновки; здатен встановлювати міжтематичні та міжпредметні зв'язки
«4»	студент демонструє достатньо вільне володіння матеріалом теми семінару; ознайомлений з рекомендованою літературою та першоджерелами, відповідь на проблемні запитання знаходить за допомогою викладача, спираючись на лекційний матеріал та вивчення першоджерел; допускає неточності та несуттєві (які

	<i>кардинально не міняють суть) помилки у визначені понять та категорій і т.і., але легко усуває їх завдяки додатковим питанням</i>
«3»	<i>студент частково володіє матеріалом теми семінару; репродуктивно відбиває зміст лекційного матеріалу та/або основного підручника; допускає помилки у визначені понять та категорій та інше; нездатний знайти відповідь на проблемні запитання, чи вирішити проблемні завдання</i>
«2»	<i>студент демонструє нездатність розкрити питання семінару; не опанував зміст теми, вкрай слабо знає рекомендовану літературу, не володіє науковими фактами та категоріями, не знає основних закономірностей психічних явищ; показує низький рівень загально гуманітарного та наукового мислення</i>

Рейтинговий бал за роботу протягом семестру обчислюється шляхом помноження середнього арифметичного оцінок за аудиторну та самостійну роботу (середнє арифметичне округляється до десятої частки) на 10.

Рейтинг кожного модуля обчислюється однаково для всіх дисциплін.

Критерії оцінювання позааудиторної самостійної роботи студентів

До самостійної роботи студентів відносяться: реферування рекомендованої літератури, підготовка наукових оглядів, презентацій із зазначеної теми, підготовка доповідей на семінарах, творчих проектів тощо.

Критерії оцінювання включають: повноту і логічність розкриття обраної теми, її відповідність науковим фактам і теоріям, стилістичну та орфографічну грамотність, коректність висновків, якість презентацій та відповідність оформлення літератури прийнятим стандартам.

«5»	<i>робота виконана правильно, повністю і самостійно, відбиває належний рівень знань, та сформованість практичних навичок; оформлена згідно вимог, які висуваються для даного типу завдань; вимоги академічної доброчесності строго дотримані</i>
«4»	<i>робота виконана самостійно, містить несуттєві помилки, відбиває належний рівень знань сформованість практичних навичок; оформлена згідно вимог, які висуваються для даного типу завдань; вимоги академічної доброчесності строго дотримані</i>
«3»	<i>робота виконана, але містить помилки, відбиває недостатній рівень знань та недостатню сформованість практичних навичок; оформлення роботи не в повній мірі відповідає вимогам, що висуваються для даного типу завдань; вимоги академічної доброчесності дотримані частково</i>
«2»	<i>робота виконана на неприйнятно низькому рівні; оформлення не відповідає вимогам; вимоги академічної доброчесності не дотримані</i>
«0»	<i>робота не виконана</i>

Критерії оцінки словникової роботи та визначення понять

При виконанні словникової роботи, головне, щоб було розкрито загальні та суттєві ознаки поняття, яке записується та зроблено посилання на джерело інформації.

«5»	<i>розкрито суттєві ознаки поняття, прослідковується взаємозв'язок між об'єктом та змістом поняття. Всі основні поняття до тем лекцій та семінарсько-практичних занять подано для перевірки</i>
«4»	<i>суттєві ознаки поняття розкрито неповно, прослідковується адекватний взаємозв'язок між об'єктом та змістом поняття. Основні поняття до тем лекцій та семінарсько-практичних занять подано для перевірки вчасно</i>

«3»	Не розкрито суттєві ознаки поняття, не прослідковується взаємозв'язок між об'єктом та змістом поняття. Основні поняття до тем лекцій та семінарсько-практичних занять подано для перевірки невчасно
«2»	Не розкрито суттєві ознаки поняття, не прослідковується взаємозв'язок між об'єктом та змістом поняття. Основні поняття до тем лекцій та семінарсько-практичних занять подано для перевірки невчасно і не в повному об'ємі
«0 – 1»	Основні поняття до тем лекцій та семінарсько-практичних занять не подано для перевірки

Критерії оцінювання конспектів першоджерел

При конспектуванні першоджерел слід дотримуватись посилання на джерело інформації, вказати сторінки. Конспект першоджерел подається на перевірку на останньому семінарському занятті у папці-портфолео

«5»	Оцінюється здатність до аналізу, узагальнення, синтезу, співставленню отриманої наукової інформації, текст опрацьований лексично та граматично правильно, матеріал подано структурно та логічно, резюме сформульовано, посилання зроблені правильно і грамотно. Конспект подано на перевірку вчасно.
«4»	Суттєві ознаки здатності до узагальнення отриманої інформації та відбору основної суттєвої інформації від другорядної, прослідковується розуміння отриманої інформації, посилання зроблені правильно і грамотно. Конспект подано на перевірку вчасно
«3»	Не розкрито суттєві ознаки розуміння прочитаної інформації, здійснено аналіз схематично і не структурно, не сформульовано резюме прочитаного матеріалу, посилання зроблені не правильно, конспект подано для перевірки невчасно
«2»	здійснено переписування чужого конспекту, посилання зроблені не правильно, конспект подано для перевірки невчасно
«1»	Основний зміст передано у вигляді ксерокопії
«0»	Роботу не здано на перевірку

Структура та критерії оцінювання модульної контрольної роботи

Модульна контрольна робота (МКР) є складовою семестрового рейтингу.

ВИМОГИ ТА ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ СЕМЕСТРОВОГО КОНТРОЛЮ В ДИСТАНЦІЙНОМУ РЕЖИМІ З ВИКОРИСТАННЯМ ІТ-ТЕХНОЛОГІЙ

ФОРМИ ПРОВЕДЕННЯ МКР. МКР з дисципліни «Психологія розвитку» для спеціальності 014 Середня освіта проводиться у формі проєктного завдання,

1. Кожний студент отримує окреме завдання, яке виконує протягом 5-ти календарних днів в Word - документі до 5-6 без врахування титульної сторінки та списку літератури і оформляє у вигляді мультимедійної презентації у Power Point.

2. Студент має надіслати МКР не пізніше дати, зазначеної викладачем.

3. Виконане проєктне завдання повинно відображати такі сутнісні моменти:

- а) поняттєвий зміст питання;
- б) ілюстративні приклади;

в) практичне використання даного психологічного матеріалу у педагогічній практиці;

г) посилання на відповідну літературу.

4. Перший слайд містить таку інформацію: дані про студента (прізвище, номер групи), назва навчальних дисципліни та зміст завдання.

Рекомендована кількість слайдів – до 10.

ОРІЄНТОВНИЙ СПИСОК ПИТАНЬ ЗА ТЕМАМИ КУРСУ

1. Психологія сучасної освіти в період дорослості: способи отримання, позитивні та негативні сторони
2. Які наукові психологічні підходи має використовувати сучасний педагог у роботі зі здобувачами освіти в закладах професійно орієнтованої освіти?
3. Охарактеризуйте сучасну теорію життєтворчості. На прикладах підтвердіть її використання для педагогічної діяльності
4. Визначте механізми та закономірності розвитку в дорослому віці, позначте як ці знання можна використати у Вашій діяльності.
5. Охарактеризуйте інститути соціалізації в період ранньої дорослості.
6. Прослідкуйте на конкретних прикладах та сучасних теоріях розвиток мотивації навчання у період ранньої дорослості
7. Опишіть концепцію розвитку в психології розвитку та екопсихології. Наведіть приклади.
8. Загальна характеристика професіоналізації як складової особистісного розвитку
9. Опишіть кризи розвитку у період ранньої зрілості. Наведіть конкретні приклади, які допоможуть її перебіг врахувати у вашій професійній діяльності.
10. Охарактеризуйте і порівняйте закономірності розвитку у дитячому та дорослому віці.
11. Позначте як діяльність людини відбивається на її розвитку. В чому можуть виникнути проблеми?
12. Трудова діяльність осіб у дорослому віці та її значення для людини.
13. В чому проблема сенсу життя? Наведіть приклади
14. Охарактеризуйте норму розвитку та її порушення з точки зору психології
15. Охарактеризуйте теорію системного підходу для пояснення норм и патологій психічного розвитку.
16. Яке значення має соціальний розвиток особистості для її психічного розвитку?
17. Визначте систему цінностей у період ранньої дорослості для розвитку людини.
18. Цінності сучасної освіти при обмежених ресурсах людини.
19. Розкрийте значення акмеології для психології розвитку з наукових позицій.
20. Охарактеризуйте гармонійний та дисгармонійний розвиток особистості в період дорослості.
21. Фактори, що заважають та фактори, що сприяють розвитку освіти середньої та професійної освіти дорослих
22. Розкрийте зміст поняття «самоповага» та позначте чинники, які впливають на її формування в період дорослості
23. Які чинники слід враховувати при організації навчання осіб з ненормативним розвитком?
24. Розкрийте ознаки девіантної поведінки в період дорослості

МКР оформлюється наступним чином:

Зразок

СТОРІНКА 1

МІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Київський національний лінгвістичний університет

Кафедра психології

МОДУЛЬНА КОНТРОЛЬНА РОБОТА З КУРСУ

ВАРІАНТ №

Студент/а/ки
факультету
напряму підготовки « »
спеціальності « » групи

Перевірила: доц. кафедри психології

Кириленко Валентина Граціянівна

Національна шкала: _____

Кількість балів: _____

Оцінка ЄКТС: _____

КИЇВ – 202_

СТОРІНКА 2

1

Варіант: ____, Завдання:

.....

2

Список використаної літератури

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ МКР

«50-41»	<i>при виконанні завдання студент показав широку обізнаність у змісті теоретичного матеріалу з дисципліни, розуміння принципів підходу до емпіричного вивчення психологічних феноменів, вміння самостійно проводити аналіз психологічної ситуації або емпіричних даних та формулювати коректні і вірні коментарі та висновки. Виставляється за умови відповідності змісту виконаної роботи обраній темі. Дотримання визначеного обсягу, повноти, логічності, послідовності викладу, самостійності суджень, відсутності стилістичних та орфографічних помилок.</i>
«31-40»	<i>при виконанні завдання студент показав достатню обізнаність у змісті теоретичного матеріалу з дисципліни, розуміння принципів підходу до емпіричного вивчення психологічних феноменів, але виявляє при цьому недостатнє вміння самостійно проводити аналіз психологічної ситуації або емпіричних даних та формулювати коментарі і висновки. Виставляється за умови, що відповідь повна, логічна. Послідовна за змістом, має достатній обсяг, але має незначні помилки у викладенні матеріалу, рівень самостійності суджень недостатній.</i>
«21-30»	<i>при виконанні завдання студент показав обмежену обізнаність у змісті теоретичного матеріалу з дисципліни, низьке розуміння принципів підходу до емпіричного вивчення психологічних феноменів, труднощі у проведенні аналізу психологічної ситуації або емпіричних даних та формулюванні коректних та вірних коментарів і висновків, відповідь неповна, є неточності і прогалини у висвітленні проблеми, недостатній рівень у самостійності суджень, є мовленнєві помилки</i>
«0-20»	<i>при виконанні завдання студент показав обмежену обізнаність у змісті теоретичного матеріалу з дисципліни, нерозуміння принципів підходу до емпіричного вивчення психологічних феноменів, невміння проводити аналіз психологічної ситуації або емпіричних даних та формулювати коректні і вірні коментарі та висновки. Виставляється за умови відсутності вичерпної відповіді з обраної теми, наявність прогалин у знаннях, грубих фактологічних помилок, що свідчать про поверховість знань студента. Відсутній творчий підхід до вирішення проблеми та самостійні висновки. Значна кількість мовленнєвих помилок.</i>

ТЕМАТИКА КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ ДЛЯ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

Виконання контрольної роботи для здобувачів вищої освіти з курсу «Психологія розвитку» передбачено навчальним планом.

Студенту варто обрати тему контрольної роботи відповідно до номеру в журналі. Наприклад в Журналі академічної групи номер студента 5, то студент має обрати в Тематиці контрольних робіт тему за №5.

Робота пишеться державною мовою, і подається в письмовому вигляді у відповідну папку «Контрольна робота», яка розташована в команді МСО у файлі «Психологія розвитку» мінімум за два тижні до початку залікової сесії. Робота виконується на папері формату А4 шрифтом 14 пт, 1,5 міжрядковим інтервалом.

Вимоги до відповіді:

- відповідність темі контрольної роботи та її розкриття,
- 1-3 речення мають пояснити актуальність поданого матеріалу,
- Обсяг поданого матеріалу не має перевищувати 12 сторінок

- Література та посилання на неї оформлюється відповідно до вимог АРА,
- Контрольна робота оформлюється в таких послідовності: план, вступ, основна частина, загальні висновки, список використаної літератури, додатки - у разі потреби.

ТЕМАТИКА КОТРОЛЬНИХ РОБІТ

1. Трансперсональні теорії особистості
2. Проблема міжособистісних комунікацій в психології розвитку.
3. Розуміння відчуття щастя в психології розвитку
4. Відчуття і сприймання як форми психічних процесів у психології розвитку
5. Пам'ять як форма пізнавального психічного процесу у психології розвитку
6. Роль темпераменту особистості у розвитку особистості в період дорослості
7. Психологічні стани особистості та їх вплив на розвиток особистості в період дорослості
8. Прояв акцентуацій характеру та їх вплив на розвиток особистості в період дорослості
9. Психологічне здоров'я особистості в період дорослості
10. Особливості переживання життєвих криз особистості в період дорослості
11. Життєстійкість як чинник розвитку особистості в період дорослості
12. Адаптаційні сценарії самоздійснення особистості в дорослому віці
13. Прокрастинація як чинник освітньої діяльності в психології розвитку

ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ Критерії оцінювання заліку

У структурі кожного модуля з «Психологія розвитку» оцінюються такі складники:

Аудиторна робота студента	Самостійна робота студента	Модульна контрольна робота
------------------------------	-------------------------------	----------------------------

Поточне оцінювання аудиторної навчальної діяльності студента здійснюється в національній 4-бальній шкалі – «відмінно» («5»), «добре» («4»), «задовільно» («3»), «незадовільно» («2»). Невідвідування семінарських та практичних занять позначаються «0».

У кінці вивчення навчального матеріалу модуля напередодні заліково-екзаменаційної сесії викладач виставляє одну оцінку за аудиторну та самостійну роботу студента як середнє арифметичне з усіх поточних оцінок за ці види роботи, оцінки за наукове повідомлення (доповідь, реферат), оцінки за індивідуальну творчу роботу, оцінки за конспект першоджерел, оцінки за словникову роботу, оцінки за розробку корекційно-реабілітаційної програми як середнє арифметичне з округленням до десятої частки. Цю оцінку викладач трансформує в **рейтинговий бал за роботу протягом семестру** шляхом помноження на 10¹. Таким чином, максимальний рейтинговий бал за роботу протягом семестру може становити 50.

Рейтинговий бал за роботу протягом семестру обчислюється шляхом помноження середнього арифметичного оцінок за всі види навчальної роботи студента (середнє арифметичне округлюється до десятої частки) на 10 та додаванням балів за МКР.

Результати контролю заносяться у рейтингову картку.

Підсумковий рейтинговий бал (кількість балів за 100-бальною шкалою)	Оцінка за шкалою ЄКТС	Підсумкова оцінка за дисципліну за національною шкалою
90 – 100	A	відмінно
82 – 89	B	добре
75 – 81	C	
66 – 74	D	задовільно
60 – 65	E	
1 – 59	FX	незадовільно

Максимальний рейтинговий бал за роботу протягом семестру становить 100 балів

Студенти, які мають семестровий рейтинговий бал з дисципліни **60 і вище**, отримують оцінку «зараховано» і відповідну оцінку в шкалі ЄКТС без складання заліку.

Студенти, які мають семестровий рейтинговий бал з дисципліни **59 і нижче**, складають залік і в разі успішного складання їм виставляється оцінка «зараховано» в національній шкалі, а в шкалі ЄКТС – E та бал 60. Якщо студент під час заліку отримав оцінку «не зараховано», то йому у відомість обліку успішності виставляється оцінка «не зараховано» в національній шкалі, оцінка FX – у шкалі ЄКТС та його семестровий рейтинговий бал за дисципліну

Структура заліку

Залік проводиться у формі співбесіди на основі тематичної структури пройденого курсу.

Критерії оцінювання відповідей на заліку:

«зараховано» (в шкалі ЕКТС – Е та бал 60)	студент демонструє вільне або задовільне володіння матеріалом, вміє самостійно знайти відповідь на проблемні питання, може аналізувати, робити власні висновки, здатен встановлювати міжтематичні міжпредметні зв'язки
«незараховано» (в шкалі ЕКТС – FX та бал 59 та нижче)	студент показав обмежену обізнаність у змісті матеріалу, нерозуміння принципів підходу до емпіричного вивчення психологічних феноменів, невміння проводити аналіз психологічної ситуації та формулювати коректні висновки

Підсумкова оцінка за дисципліну виставляється за таблицею:

підсумковий рейтинговий бал	оцінка за шкалою ЕКТС	підсумкова оцінка за дисципліну за національною шкалою	
		форма підсумкового контролю – залік	форма підсумкового контролю – іспит
90 – 100	A	зараховано	відмінно
82 – 89	B		добре
75 – 81	C		
66 – 74	D		задовільно
60 – 65	E		
0 – 59	FX	незараховано	незадовільно з можливістю повторного складання

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Предмет і завдання психології розвитку
2. Актуальні проблеми психології розвитку
3. Проблема розвитку в роботах українських та закордонних дослідників: І.Сікорський, Г.Костюк, С.Максименко, Десі, Райн, Аптер та інші.
4. Концепція розвитку в екопсихології, в системно-синергетичному, особистісному, компетентнісному та діяльнісному підходах
5. Нормативні кризи та їх значення в психології розвитку.
6. Кризи розвитку в період дитинства та в період дорослості
7. Проблема психічного розвитку особистості в сучасному світі
8. Поняття норми в психології розвитку, аналіз показників
9. Характеристика закономірностей розвитку в дитячому й дорослому віці
10. Діяльність і розвиток особистості: провідна діяльність, соціальні ситуації розвитку
11. Поняття віку в психології розвитку.
12. Завдання розвитку на різних вікових етапах
13. Характеристика дорослості, кризи, сенси
14. Саморозвиток в період ранньої та середньої зрілості
15. Характеристика психосоціального й морального розвитку особистості
16. Професійний шлях особистості
17. Я-концепція та її роль у розвитку особистості
18. Індивідуальні варіанти розвитку
19. Ненормативний розвиток, характеристика, чинники.
20. Сенси життя та життєтворчість особистості

21. Саногенний потенціал особистості та саморегуляція
22. Характеристика гармонійної та дисгармонійної особистості
23. Поняття девіацій в психології розвитку

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

Основна (базова)

- Бех, І. Д. (2012) Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. Київ : Академвидав.
- Г.М. Закалик, Ю.М. Терлецька, Н.М. Шувар (2019) Психологія розвитку та успіху особистості. *Навчальний посібник*. Львів : вид-во Львівської політехніки.
- Руслан Кацавець (2024) Психологія розвитку особистості. *Навчальний посібник*. Київ: Алерта.
- М.В. Максимов (2010). Психологія розвитку : тести. *Навчальний посібник*. Київ : Ліра-К.
- Максименко С.Д.(ред), Максименко К.С., Папуча М.В. (2007) Психологія особистості : *підруч. для студ. вищ. навч. закладів* Київ: КММ
- Максименко, С. Д. (2013) Психологія учіння людини: генетико-моделюючий підхід : монографія. Київ : Слово.
- М.В. Папуча, М.М. Наконечна (2018) Проблема розвитку в психології особистості. *Навчальний посібник*. Ніжин: НДУ ім. М.Гоголя.

Додаткова література:

- Актуальні проблеми психології розвитку особистості: *матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. Київ: Український державний університет імені Михайла Драгоманова. 2023 (12-15 травня).
- В.Я. Галаган, В.Ф. Орлов, В.В. Ягупов (за заг. ред) (2005). Основи психології і педагогіки : навч. посіб. Київ: КУЕТТ
- Кириленко В.Г. (2004) Дитина з проблемами у фізичному розвитку у загальноосвітній школі. *Психолог*, 7, С.10 – 12.
- Кириленко В.Г. Особливості розумового розвитку молодших школярів з різними рівнями фізичного здоров'я. *Гуманістичні універсалії освітнього простору: можливості самореалізації особистості. Матеріали Всеукраїнської конференції (28-29 вересня 2007)*. за ред Г.О. Балла і Н.А. Бастун. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2007. С. 111 – 120.
- Кириленко В.Г. (2015) Social and psychological support for children with chronic illnesses and disabilities in terms of out-of-school educational institutions in Ukraine. *International Forum for Education /Early Support for a Child with a Disability in the Polish and International Perspective*. 8. S. 197-210
- Савчин, М., Василенко Л. (2017) Вікова психологія : навч. посіб. 3-є вид., переробл., допов. Київ : Академія.

ДОДАТКИ

ТЕСТОВА МЕТОДИКА

Проективний малюнок «Моя сім'я» (за Р.Ф. Беляускайте).

Мета: Виявити ставлення дитини молодшого шкільного, підліткового віку до членів своєї сім'ї, сімейні відносин. Використовуючи тест, слід мати на увазі, що кожний малюнок є творчою діяльністю, не тільки відображає сприймання дитиною своєї сім'ї, але і дозволяє дитині проаналізувати і переосмислити сімейні відносини. В цьому сенсі малюнок сім'ї не тільки відображає сьогодення та минуле, але також спрямований і на майбутнє, оскільки при малюванні дитина інтерпретує ситуацію, вирішує проблему актуальних сімейних відносин. В цьому сенсі психолог може дати дитині зрозуміти свою ситуацію в сім'ї.

Матеріал: Лист паперу А4, олівець (твердість 2М), ластик.

Інструкція: «Будь ласка, намалюйте свою сім'ю так, щоб її члени були чимось зайняті». На все уточнюючі питання слід відповідати без будь-яких конкретних вказівок (можеш малювати, як хочеш). Під час малювання слід записувати всі спонтанні вирази дітей, їх міміку, жести, а також фіксувати послідовність малювання. Після того, як малюнок завершений, з дитиною можна провести бесіду за схемою:

- хто намальований, що робить кожний член родини;
- де працює чи вчиться кожний член;
- як в сім'ї розподіляються домашні обов'язки;
- які взаємини дитини з іншими членами родини.

В системі кількісної оцінки враховуються формальні та змістовні аспекти малюнка. Формальними особливостями малюнка вважається кількість ліній малюючого, положення об'єктів малюнку на папері, стирання малюнка чи його окремих частин, затушовування окремих частин малюнку.

Змістовними характеристиками малюнка є зображування діяльності членів сім'ї, які представлені на малюнку, їх взаємодія та розташування, а також відносини речей та людей на малюнку.

При інтерпретації основна увага звертається на наступні аспекти:

1. Аналіз структури малюнка сім'ї (порівняння складу реальної та намальованої сім'ї, розташування та взаємодія членів сім'ї на малюнку).
2. Аналіз особливостей малюнка окремих членів сім'ї, відмінності в стилі малювання, кількість деталей.
3. Аналіз процесу малювання (послідовність малювання кожного члена сім'ї, коментарі, паузи, емоційні реакції під час малювання).

Аналіз аспектів схеми інтерпретації.

1. Дитина не завжди малює всіх членів сім'ї. Зазвичай, дитина не малює тих, з ким знаходиться в конфліктних стосунках. Іноді діти малюють людей, які не входять реально в склад сім'ї. Розташування членів сім'ї на малюнку часто показують їх взаємовідносини. Так, наприклад, важливим показником психологічної близькості є реальна відстань між окремими членами сім'ї. Іноді між окремими членами сім'ї малюються різні об'єкти, які слугують як би перешкодою між ними. Так, досить часто можна побачити малюнок, на якому батько сидить, сховавшись за газетою, чи біля телевізора, окремо його від усієї сім'ї. Матір частіше малюють біля плити, так як би та поглинула всю її увагу. Загальна діяльність членів сім'ї вказує на позитивні благополучні сімейні стосунки. Часто загальна діяльність об'єднує декілька членів сім'ї. Це може свідчити про наявність внутрішніх угруповань в сім'ї. Малюючи свою сім'ю, деякі діти зображують всі фігури дуже маленькими та розташовують їх на нижній частині листка. Це може свідчити про почуття неповноцінності дитини в сімейній ситуації. На деяких малюнках зображено більше речей (частіше меблі), а не людей.

2. Вважається, що дитина найбільш деталізує, довше всього малює та розфарбовує фігуру самого любого члена сім'ї. І навпаки, якщо дитина негативно відноситься до будь-кого, то малює цю людину неповно, без деталей, іноді навіть без частин тіла. Коли стосунки дитини конфліктні та тривожні, емоційно неоднозначно забарвлені, дитина часто використовує штриховку в зображенні цього члена сім'ї, з ким у неї склались ефективні зв'язки. В аналогічних випадках можна спостерігати витирання та перемальовування. Важливе діагностичне значення має неадекватна величина фігури. Наприклад, дитина намалювала молодшу сестру не тільки більшою, ніж сама дитина, і більшою, ніж батьки. Це

може свідчити про перебільшену увагу, яку надають молодшій сестрі, про її особливе місце в ієрархії сімейних стосунків.

Слід зазначити, що в малюнках, особливо дітей молодшого віку, можна спостерігати декілька стилів малювання. Так, часто одним стилем малюють батька і братів, а іншим - матір та сестру. Особливо відрізняється промальовування волосся, одягу. По тому, як дитина малює себе, можна зрозуміти, з ким вона сильніше себе ідентифікує (з матір'ю чи з батьком), адекватно це статі дитини.

3. Аналіз процесу малювання дає багату інформацію не тільки про сімейні стосунки дитини, але й взагалі про стилі її роботи. Коли діти, особливо середнього шкільного віку, відмовляються, говорячи, що вони не вміють малювати, це нормально та зрозуміло. Психолог може заспокоїти дитину, сказати, що тут не стільки важливо красиво намалювати, скільки придумати діяльність для членів сім'ї. Але бувають діти, відмовки яких, а також манера прикривати намальоване рукою можуть вказувати про недовіру дитини своїм силам, її потреби в підтримці з боку дорослих. Частіше за все свій малюнок дитина починає з зображення того члена сім'ї, до якого вона дійсно добре ставиться. Іноді спостерігається коментар перед тем, як дитина почне малювати одну з фігур. Це в деяких випадках може свідчити про емоційно неоднозначне чи навіть негативне ставлення дитини. В коментарях дитина може проявити своє ставлення до членів сім'ї, але під час виконання тесту психологу не слід вступати в бесіду з дитиною.

Виділяють п'ять симптомокомплексів: благополучна сімейна ситуація; тривожність; конфліктність в сім'ї; почуття неповноцінності в сімейній ситуації; ворожість в сімейній ситуації.

Симптомокомплекс	Симптом	Бали
1. Благоприємна сімейна ситуація	загальна діяльність всіх членів сім'ї	0, 2
	Перебільшення людей на малюнку	0, 1
	Зображення всіх членів сім'ї	0, 2
	Відсутність ізолюваних членів сім'ї	0, 2
	Відсутність штриховки	0, 1
	Хороша якість ліній	0, 1
	Відсутність показників ворожості	0, 2
	Адекватний розподіл людей на папері	0, 1
2. Тривожність	Штриховка	0,1,2,3
	Лінія основи – підлога	0, 1
	Лінія над малюнком	0, 1
	Лінія з сильним натиском	0, 1
	Стирання	0, 1,2
	Перебільшення уваги до деталей	0, 1
	Перебільшення речей	0, 1
	Подвійні чи переривчасті лінії	0, 1
3. Конфліктність в сім'ї	Підкреслення окремих деталей	0, 1
	Бар'єри між фігурами	0, 2
	Стирання окремих фігур	0, 1,2
	Відсутність основних частин тіла у деяких фігур	0, 2
	Виділення окремих фігур	0, 2
	Ізоляція окремих фігур	0, 2
	Неадекватна величина окремих фігур	0, 2
	Невідповідність вербального опису та малюнка	0, 1
	Перебільшення речей	0, 1
	Відсутність на малюнку окремих членів сім'ї	0, 2
4. Почуття неповноцінності в сімейній ситуації	Член сім'ї, який стоїть спиною	0, 1
	Член сім'ї, який стоїть спиною	0, 2
	Автор малюнка непропорційно маленький	0, 2
	Розташування фігур на нижній частині листка	0, 1
	Лінія слабка, переривчаста	0, 2
	Ізоляція автора від інших	0, 1

	Маленькі фігури	0, 1
	Нерухома в порівнянні з іншими фігура автора	0, 2
	Відсутність автора	0, 1
	Автор сидить спиною	0, 2
5. Ворожіть в сімейній ситуації	Одна фігура на іншому листку чи на іншому боці листка	0, 1
	Агресивна позиція фігури	
	Закреслена фігура	0, 2
	Деформована фігура	0, 2
	зворотній профіль	0, 1
	Руки розкинуті в боки	0, 1
	Пальці довгі, підкреслені	0, 1
		0, 1

Опрацювати результати дослідження, зробити висновки, висновки, рекомендації.

ТЕСТОВА МЕТОДИКА

Проективний малюнок «Я в минулому, я в теперішньому, я в майбутньому» (за О.Б.Дарвишем).

Мета: виявити внутрішнє благополуччя, уявлення про себе у часовій перспективі, само ставлення, самоцінність, наявність труднощів в контактах з оточуючими, внутрішньої рівноваги та комфорту чи наявність тривожності, дискомфорту, адекватності віковій та статевій ідентифікації.

Матеріал: лист паперу А4, розділені на 3 частини, кольорові олівці, фломастери.

Інструкція: «На листі паперу, розділеному на три частини, спочатку намалюйте себе, коли ви були маленькими, потім – який ви зараз, потім – яким будете в майбутньому та опишіть, яким ви будете.

Обробка результатів:

Кожний малюнок аналізується відповідно з наступними параметрами:

- Відчуття самоцінності, висота самооцінки. (Самоцінність) Аналізується малюнок «Я тепер».
- Легкість в установленні контактів, в спілкуванні (Контакти). Аналізується малюнок «Я тепер».
- Наявність емоційного, психологічного комфорту, відсутність тривоги (Комфорт). Аналізується малюнок «Я тепер».
- Адекватність статевої ідентифікації (Стать). Аналізуються всі малюнки.
- Адекватність вікової ідентифікації (Вік). Аналізуються всі малюнки.

Результати заносяться у протокол.

Форма протоколу:

ПІБ	Самоцінність	Контакти	Комфорт	Стать	Вік	Примітка

Максимальна кількість балів за параметром «Самоцінність», «Контакти», «Комфорт» - 5 балів, за кожною ознакою, яка характеризує психічне неблагополуччя вираховується 1 бал із п'яти. У графах «Стать» та «Вік» ставиться максимум - 2 бали. За кожною ознакою неадекватної вікової чи статевої ідентифікації знімається 1 бал.

**Визначення ознак психологічного неблагополуччя
(при наявності однієї ознаки вираховується 1 бал від максимально
можливого за даним параметром).**

Психологічний параметр	Ознаки неблагополуччя
------------------------	-----------------------

1.Почуття неповноцінності, низька самооцінка	1. Маленькі вузькі плечі. 2. Вся фігура малого розміру. 3. Короткі руки, ноги, відсутність рук, руки за спиною. 4. Малюнок у нижній частині листка. 5. Карикатурний стиль, зображення клоуна.
2.Труднощі спілкування	1. Виділене у порівнянні з фігурою обличчя. 2. Відсутність основних деталей обличчя, рота. 3. Людина намальована схематично. 4. Людина чи голова в профіль. 5. Руки, фігура в оборонній позі.
3.Тривожність, неспокій, почуття внутрішнього дискомфорту	1. Виділення, підкреслене промальовування окремих деталей з натиском. 2. Стирання будь-якої деталі. 3. Штриховка будь-якої частини фігури. 4. Промальовування ліній основи: підлога, земля. 5. Короткі штрихи, подвійні та переривчасті лінії. 6. Темні, сіро-коричневі кольори в малюнку.
4. Стать	1. Одяг, атрибути протилежної статі. 2. Фігура, волосся не відповідає статі.
5. Неадекватна вікова ідентифікація	1. На мал. «Я в теперішньому» людина явно молодше свого віку, схожість з мал. «Я в минулому». 2. На мал. «Я в теперішньому» людина явно старше свого віку, схожість з мал. «Я в майбутньому».

Навчальне видання

Валентина Граціянівна КИРИЛЕНКО

ПСИХОЛОГІЯ РОЗВИТКУ

Навчальний посібник

Підписано до друку 30.06.2026 р. Формат 60×84 1/16

Умовн. друк. арк. 6,80. Умовн. фарбо-відб. 6,91

Зам. № 26-061

Видавничий центр КНЛУ

Свідоцтво: серія ДК 1596 від 18.12.2003 р

